

**Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií**

Bakalářská práce

**EKONOMICKÁ TEORIE A OCHRANA HOSPODÁŘSKÉ
SOUTĚŽE
(srovnání přístupů neoklasické ekonomie a rakouské školy)**

Petra Čubová

Vedoucí práce: Ing. Miroslav Svoboda

Praha 2006

OBSAH

Úvod	3
1. Vymezení politiky hospodářské soutěže	4
1.1 Politika ochrany hospodářské soutěže	4
1.1.1 Cíle politiky ochrany hospodářské soutěže	5
1.1.2 Nástroje politiky ochrany hospodářské soutěže	5
1.1.3 Nositele politiky ochrany hospodářské soutěže	5
2. Praktické uplatňování ochrany hospodářské soutěže v České republice	7
2.1 Úřad pro ochranu hospodářské soutěže	7
2.1.1 Druhy omezení konkurence	8
2.1.1.1 Kartelové dohody	8
2.1.1.2 Fúze (Dohody o sloučení podniků)	10
2.1.1.3 Zneužití dominantního a monopolního postavení	10
2.1.1.4 Relevantní trh a jeho vymezení	12
2.1.2 Ochrana hospodářské soutěže v praxi	14
3. Politika ochrany hospodářské soutěže v Evropské unii	17
4. Představení přístupů ekonomie hlavního proudu a rakouské školy	19
4.1 Přístup ekonomie hlavního proudu (neoklasické ekonomie)	19
4.1.1 Dokonalá konkurence	20
4.1.2 Teorie ceny (z hlediska neoklasické ekonomie)	20
4.1.3 Neoklasické pojetí trhu – jak fungují trhy	21
4.2 Přístup rakouské školy	22
4.2.1 Rakouské pojetí trhu – jak fungují trhy	22
4.2.1.1 Ludwig von Mises	23
4.2.1.2 Fridrich August von Hayek	23
4.2.2 Kritika modelu dokonalé konkurence	24
4.2.3 Teorie podnikatelského objevování	24
5. Antimonopolní politika	27
5.1 Neoklasický přístup k antimonopolní politice	27
5.1.1 Monopol	27
5.1.2 Přirozený monopol	28
5.1.3 Institucionální (koncesovaný) monopol	28
5.2 Rakouský přístup k antimonopolní politice	29
5.2.1 Monopol	29
5.2.1.1 Konkurence	31
5.2.2 Přirozený monopol – Mýtus „přirozeného monopolu“	32
5.2.3 Institucionální (koncesovaný) monopol	33
5.2.3.1 Neexistence konkurence	33
5.2.3.2 Neefektivnost duplicitních zařízení	34
5.2.3.3 Veřejný zájem	34
5.2.3.4 Problematika stanovování regulovaných cen	35
Závěr	36
Literatura	38

Úvod

Téma ochrany hospodářské soutěže je často diskutované a není tomu tak pouze v dnešní době. Touto problematikou se totiž zabývaly a zabývají všechny generace ekonomů a různé ekonomické školy na ni mají rozdílné názory, z nichž plynou i časté spory. To, že rozdílné školy zaujímají v této otázce jiný přístup je logické, ale dokonce i v rámci jednotlivých škol je možné zabývat se danou otázkou z několika možných úhlů. Ať už je to z hlediska teoretických cílů politiky hospodářské soutěže, jejich nástrojů, dosavadních praktických výsledků či její celkové oprávněnosti. Ochrana hospodářské soutěže (či úžeji antimonopolní nebo protimonopolní politika)¹ tak, jako forma státních zásahů, nabízí ekonomům, a nejen jim, široké pole působnosti, na kterém často dochází k ostrým výměnám názorů a ke sporům. To je jistě dáno ožehavostí této problematiky, která se odvíjí od faktu, že dopady ochrany hospodářské soutěže se bezprostředně dotýkají každého z nás a dokonce již z definic vyplývá, že tím, kdo je touto politikou chráněn je především spotřebitel – tedy opravdu každý z nás. Jestli tomu tak ve skutečnosti opravdu je nebo není se pokusím ukázat ve své práci.

Jak jsem se již zmínila, otevírají se před námi široké možnosti jak danou problematiku uchopit. To, co se na první pohled zdá být výhodou nám však v konečném výsledku může práci ztížit, protože v omezeném rozsahu není možné se plně věnovat všem nastíněným oblastem, z nichž mají zajisté všechny svoji důležitost a význam. A to z toho důvodu, že by mohlo dojít k rozptýlení důležitých a zásadních bodů ve zmeti méně podstatných informací. Právě proto jsem se ve své práci rozhodla věnovat pouze určité oblasti této problematiky na základě konfrontace dvou odlišných přístupů s tím, že v případě, kdy to bude nutné pro lepší porozumění alespoň nastíním zásadní prvky, které jsou obsaženy buď v jiných přístupech nebo se dotýkají jiné oblasti než je hospodářská politika, potažmo její část – politika ochrany hospodářské soutěže. Zároveň však počítám s tím, že je čtenář znalý, alespoň částečně, základních ekonomických pojmů, které se běžně vyskytují a používají.

Ve své práci bych ráda popsala dva z přístupů, které je možné k této problematice zaujmout. A sice přístup ekonomie „hlavního proudu“, tzv. mainstream, čili neoklasické ekonomie² a přístup rakouské školy. Tato dvě pojetí je možné chápat jako vzájemné protiklady (a to nejen v otázce ochrany hospodářské soutěže, ale v podstatě ve všech ekonomických otázkách), které se navzájem liší, přestože i mezi nimi může v určitých otázkách dojít ke shodě nebo alespoň částečnému přiblížení. Obecně lze však říci, že v základních věcech stojí proti sobě.

Cílem mojí práce je seznámit čtenáře s již zmíněnými přístupy a to na základě jejich konfrontace a poukázat na chyby, které rakouská škola v přístupu ekonomie hlavního proudu spatřuje. Částečně bych chtěla také představit vymezení rámce, podle kterého se v oblasti ochrany hospodářské soutěže postupuje a kterým se řídí také Česká republika. Větší důraz však budu klást na praktickou stránku věci, tedy na skutečnou situaci, která v současné době v hospodářské soutěži panuje a také na představení a zdůraznění možných změn, které by dle rakouské školy vedly k efektivnějšímu fungování trhů a zlepšení celkové situace. Tyto změny jsou však zavrhovány na základě některých tradičních ekonomických mýtů a také z důvodů výhodnosti současného stavu pro určité vlivné skupiny. Nebudu se zaměřovat na rozebírání a hodnocení cílů, které si politika hospodářské soutěže klade, ale spíše na to, jaké nástroje k jejich prosazení používá, jak jejich uskutečňování ovlivňuje situaci na trhu a především k čemu ve skutečnosti jednotlivé zásahy ze strany státu vedou.

Ještě bych ráda předeslala, že osobně se přikláním k přístupu rakouské školy, což, jak doufám, vyplyne i z mojí práce.

¹ Tyto termíny budu ve své práci používat jako ekvivalenty (až na malé výjimky, které však zdůrazním předem), i když jsem si vědoma skutečnosti, že si ne vždy plně odpovídají. V mnohých učebnicích i dílech k tomu autoři přistupují stejným způsobem a dle mého názoru jsou všechny tyto termíny chápány jako shodné i mezi laickou veřejností.

² Termín „neoklasická“ je zde myšlen v užším smyslu – tedy určený pro skupinu teorií, které odrážejí „rigorózní rozšíření Walrasovy teorie celkové rovnováhy, která považuje trh za složený z dokonale koordinovaných rozhodnutí jednotlivců zcela maximalizujících svůj užitek“. – více viz Kirzner I.: Jak fungují trhy (str. 15), z angl. orig. How Markets Work: Disequilibrium, Entrepreneurship and Discovery, IEA Hobart Paper No. 133, The Institute of Economic Affairs 1997 přel. J. Šíma, Praha, Liberální Institut, MegaPrint Praha 1998

1. Vymezení politiky hospodářské soutěže

Politika hospodářské soutěže spadá, jako jedna z mnoha součástí, do hospodářské politiky, která zastřešuje několik oblastí. Existuje několik různých vymezení a definic hospodářské politiky, která se navzájem odlišují. V čem se však shodují je, že „hospodářská politika je obecně přístup státu k ekonomice své země“³. Těžko bychom asi hledali obecnější vymezení. Ve zkratce lze tedy říci, že existují určití nositelé hospodářské politiky, kteří užívají nástrojů a pravomocí k ovlivnění ekonomického vývoje a touto svojí činností se snaží dosáhnout ekonomických cílů, které si předem určili.

Celkem existují 3 přístupy státu k hospodářství:^{4,5}

- a) intervencionistický přístup – zde má hospodářská politika velký prostor a zásahy státu mají nahrazovat tzv. selhání trhu (tento přístup zastává ekonomie hlavního proudu)
- b) liberální přístup – zde je naopak místo pro státní zásahy a hospodářskou politiku velice malé, důraz je naopak kladen na svobodný trh, který je schopen zajistit chod ekonomiky (příkladem je rakouská škola)
- c) přístup organizačně uspořádané ekonomiky – odmítá celý tržní mechanismus a hospodářská politika je nahrazena direktivním plánováním

Hospodářskou politiku lze rozdělit do dvou základních oblastí:⁶

- a) makroekonomická hospodářská politika – má pomoci zachovávat stabilitu ekonomiky, rovnováhu a efektivnost využití zdrojů
- b) mikroekonomická hospodářská politika – má především zvyšovat efektivnost při alokaci zdrojů společnosti

Ochrana hospodářské soutěže (která je někdy nazývána antimonopolní politika) patří do druhé, čili mikroekonomické oblasti. Tímto se dostáváme blížeji k našemu tématu.

1.1 Politika ochrany hospodářské soutěže

Politika ochrany hospodářské soutěže má již dlouhou tradici – k antimonopolní politice (v dnešním slova smyslu) se uchýlovaly již staré obchodní civilizace v Číně, Babylonii či Indii. Moderní dějiny této politiky mají základ v USA, jmenovitě vychází ze Shermanova zákona, který byl vydán roku 1890 a započal tak vývoj tvrdé antimonopolní politiky právě ve Spojených státech, kde jsou zákony v této oblasti velice přísné. Politiku hospodářské soutěže však neprovádějí pouze USA, ale všechny moderní demokratické státy a ta se tak stává nedílnou součástí a jádrem hospodářské politiky.

„Hlavní funkcí politiky hospodářské soutěže je otevřít pro subjekty na trhu svobodný konkurenční prostor.“⁷ Základním a tím nejdůležitějším prvkem pro tržní hospodářství je tedy konkurence a její dostatečný rozsah. A právě udržení konkurence na svobodném trhu se stává hlavním cílem politiky hospodářské soutěže, proto se někdy označuje jako ochrana trhu a spotřebitele či jako antimonopolní politika (monopoly jsou podle ekonomie hlavního proudu jedním z největších nebezpečí pro konkurenci, jak uvidíme dále). V širším pojetí se politika hospodářské soutěže zabývá i zadáváním veřejných zakázek a poskytováním veřejných podpor (zvláště pak státních subvencí) – touto funkcí se však budu ve své práci zabývat jen okrajově. Mimo jiné i z toho důvodu, že po vstupu ČR do Evropské unie se pravomoci v této oblasti změnily – byly výrazně omezeny.

³ Slaný A., Žák M.: Hospodářská politika (str. 3), Praha, C.H. Beck 1999

⁴ podrobnější rozdělení viz Slaný A., Žák M.: Hospodářská politika (oddíl A, kapitola 3), Praha, C.H. Beck 1999

⁵ prvním dvěma přístupům se budu podrobněji věnovat v dalších kapitolách

⁶ podrobnější rozdělení viz Slaný A., Žák M.: Hospodářská politika (oddíl A, kapitola 1), Praha, C.H. Beck 1999

⁷ Slaný A., Žák M.: Hospodářská politika (str. 67), Praha, C.H. Beck 1999

1.1.1 Cíle politiky ochrany hospodářské soutěže

Vymezení cílů je nezbytnou součástí jakékoli lidské činnosti, což samozřejmě platí i pro aktivity politiky ochrany hospodářské soutěže. Předmětem této práce není hodnotit vytyčené cíle a jejich adekvátnost. Je však důležité se s těmito cíli a nástroji k jejich naplňování seznámit, aby bylo možné rozehrát reálnou úspěšnost politiky ochrany hospodářské soutěže – tedy jestli svých vytyčených cílů dosahuje a jakým způsobem.

Politika ochrany hospodářské soutěže má před sebou vytyčený pouze jediný cíl. To můžeme na první pohled považovat za určitou zvláštnost, protože v jiných oblastech hospodářské politiky vždy existuje celý soubor cílů, které jsou ve vzájemném vztahu. Pokud se však nad cílem antimonopolní politiky více zamyslíme, dojdeme k závěru, že i ten má úzký vztah k jiným „cílům“, které jsou v něm přímo obsaženy a nemusí se tedy explicitně vyjadřovat.

Tím cílem, jak již bylo ostatně uvedeno, není nic menšího než podpora konkurence, její zajištění a udržení. Konkurenční prostředí je totiž ze strany ekonomie hlavního proudu (a nejen jí) bráno za základ a podmínku efektivního fungování trhu, které vede k naplnění společenského (veřejného) zájmu.⁸ Naplňování tohoto cíle vyžaduje vytvoření legislativního rámce a také ovlivňování jednotlivých subjektů trhu, které se svým chováním dostávají do konfliktu právě s oním společenským zájmem.

1.1.2 Nástroje politiky ochrany hospodářské soutěže

V nejširším pojetí je možné chápat politiku hospodářské soutěže jako instituci a z toho plyne i seznam nástrojů, které používá. Těmi jsou veškeré právní normy, které se dotýkají dané problematiky a stejně tak výkony orgánů a institucí, které se těmito normami řídí a jednají podle nich. Pro lepší představu je vhodné některé z těchto právních norem zmínit – patří mezi ně například:

- ustanovení o obchodní inspekci
- dohody o sjednávání prací a služeb
- ustanovení proti nekalé soutěži
- patentovaná ustanovení
- **zákon o ochraně hospodářské soutěže**
- zákon o cenách
- zákon o ochraně spotřebitele⁹

Nejnámější z těchto norem je zřejmě Zákon o ochraně hospodářské soutěže a to i díky úřadu, který se podle něj řídí. To už se dostáváme k nositelům politiky hospodářské soutěže.

1.1.3 Nositele politiky ochrany hospodářské politiky

„Nositeli politiky ochrany hospodářské soutěže jsou orgány, které tyto právní normy uplatňují ve své činnosti a kontrolují nebo prosazují jejich dodržování, či postihují sankcemi jejich nedodržování.“¹⁰ Protože jde o velice široký záběr pravomocí i povinností, je k jejich výkonu ve všech vyspělých tržních ekonomikách určena specializovaná státní instituce – ať už to jsou antimonopolní úřady, různé komise či ministerstva. Přes samozřejmou svázanost těchto institucí se státem a vládní politikou je důležité, aby si udržely určitou nezávislost a samostatnost. A to zvláště z toho důvodu, že jejich činnost se může dostat do rozporu se zájmy vlády.¹¹

V každém státě, který politiku hospodářské soutěže provádí mají tyto instituce odlišnou podobu, v zásadě však lze říci, že vycházejí ze stejného základu. V České republice je oblast politiky hospodářské soutěže vložena do působnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže (dále jen ÚOHS), částečně také do působnosti Ministerstva financí a jiných institucí. ÚOHS je však bezesporu v oblasti

⁸ Tento termín je značně problematický a budu se mu blíže věnovat v samostatné části.

⁹ Viz Slaný A., Žák M.: Hospodářská politika (str. 73), Praha, C.H. Beck 1999

¹⁰ tamtéž

¹¹ tamtéž – autoři jako příklad uvádějí postavení centrální banky v ekonomice

ochrany hospodářské soutěže tou nejdůležitější institucí a tak se mu v průběhu své práce budu věnovat blíže.

Tímto jsme se ve stručnosti seznámili se základním teoretickým rámcem politiky hospodářské soutěže, který je nezbytný pro uvedení do dané problematiky. V dalších částech svojí práce se pokusím blíže představit Úřad pro ochranu hospodářské soutěže a poté se již budu věnovat oběma přístupům, o kterých jsem se již zmiňovala a jejich pohledu na ochranu hospodářské soutěže.

2. Praktické uplatňování ochrany hospodářské soutěže v České republice

Politika ochrany hospodářské soutěže se u nás začala uplatňovat po roce 1989 na počátku hospodářské transformace. Základy ochrany hospodářské soutěže byly převzaty od „západních“ států a byla vytvořena i první instituce, zabývající se touto problematikou. K tomu došlo již v počátcích hospodářské transformace. Nejprve to byly úřady pro hospodářskou soutěž, po rozdělení ČSFR a vzniku samostatné České republiky byla česká část tohoto úřadu transformována nejprve na ministerstvo a posléze na Úřad pro ochranu hospodářské soutěže (ÚOHS), který existuje a působí dodnes.

2.1 Úřad pro ochranu hospodářské soutěže

Tato instituce a její činnost jsou často tématem diskusí, což platí zvláště v poslední době. Ještě než se však k jednotlivým problematickým bodům dostanu, zaměřím se na působnost Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže tak, jak ji on sám prezentuje ve svých materiálech.

„ÚOHS působí v oblasti ochrany hospodářské soutěže, dohledu nad zadáváním veřejných zakázek a při posuzování veřejné podpory. V oblasti veřejné podpory přešla rozhodovací pravomoc od 1. května 2004 na Evropskou komisi, Úřad má nadále funkci centrálního, konzultačního, monitorujícího, koordinačního, vzdělávacího a poradenského orgánu. Cílem činnosti ÚOHS je důsledná ochrana a podpora hospodářské soutěže ve všech oblastech hospodářství. Ochrana soutěže není samoučelná, vychází z poznání, že jen účinná soutěž na jednotlivých trzích zajistí maximální efektivnost, konkurenceschopnost a v konečném důsledku maximální přínos pro spotřebitele.“¹²

Přesně takto definuje sám sebe Úřad pro ochranu hospodářské soutěže, který se ve své činnosti řídí zákonem č.143/2001 Sb., o ochraně hospodářské soutěže ve znění pozdějších předpisů, který nahradil předešlý zákon č.63/1991 Sb. Jinými slovy řečeno, ÚOHS si za svůj cíl klade efektivní fungování trhů, které je umožněno díky konkurenci, jenž má úřad zajišťovat a tím zaručit maximální uspokojení spotřebitele. Zvláště spokojenost spotřebitele je velice často prezentována jako to nejdůležitější, nad čím je třeba dohlížet, a proto je také prosazování ochrany hospodářské soutěže a existence ÚOHS tak snadno obhajitelné, protože spotřebitelem je každý z nás a jde tedy přímo o naše blaho.

Úřad pro ochranu hospodářské soutěže je prezentován jako hlavní představitel ochrany hospodářské soutěže. To, čím se tato instituce zabývá, lze snadno vymezit na základě jedné z mnoha definic ochrany hospodářské soutěže, které se objevují v tradičních učebnicích ekonomie. Ta, kterou následně předložím, plně vystihuje zaměření činnosti ÚOHS.

„Ochrana hospodářské soutěže je státní politika, která zejména brání kartelovým dohodám, povoluje fúze a odhaluje zneužívání dominantního postavení na trzích.“¹³ Jde tedy o kontrolu trhů, kterou stát provádí prostřednictvím „nezávislého“ Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže a kterou zdůvodňuje již zmíněnou ochranou spotřebitele. Z této definice vyplývají tři základní jevy, proti kterým ÚOHS bojuje nebo na které alespoň dohlíží. Těmito jevy jsou kartelové dohody, fúze a zneužití dominantního (popřípadě monopolního) postavení. Pojdme se nyní podívat na tyto tři jevy tak, jak je vnímá ÚOHS.

¹² internetové stránky ÚOHS www.compet.cz

¹³ Holman R.: Ekonomie (str. 178), Praha, C.H. Beck, 2002

2.1.1 Druhy omezení konkurence

Ještě před samotným popisem jednotlivých omezení konkurence bych chtěla seznámit čtenáře s vymezením pojmu „soutěžitel“, který se v následných bodech objevuje. Cituji vymezení, které je popsáno v Zákoně o ochraně hospodářské soutěže:

„Soutěžiteli podle tohoto zákona se rozumí fyzické a právnické osoby, jejich sdružení, sdružení těchto sdružení a jiné formy seskupování, a to i v případě, že tato sdružení a seskupení nejsou právníckými osobami, pokud se účastní hospodářské soutěže nebo ji mohou svou činností ovlivňovat, i když nejsou podnikateli.“¹⁴

Tomuto krkolomnému vysvětlení rozumím tak, že soutěžitelem se stává každý subjekt, který je účastníkem trhu a tím i trh (hospodářskou soutěž) ovlivňuje.

Nyní již k samotnému popisu možných omezení konkurence, kterými se ÚOHS zabývá.

2.1.1.1 Kartelové dohody

V případě kartelových dohod vychází ÚOHS ze znění zákona, které stanoví, že „kartelové dohody jsou dohody a jiné formy vzájemného dorozumění uzavřené mezi podnikateli, které vedou (nebo vzhledem ke své povaze mohou vést) ovlivněním podmínek výroby nebo oběhu na trhu zboží a služeb k vyloučení nebo omezení hospodářské soutěže“¹⁵. Kartely, které se vyskytují převážně na oligopolních trzích, tedy svým jednáním narušují a omezují konkurenci. K tomu dochází na základě ústních, ve výjimečných případech i písemných, ujednání (smluv) mezi konkurujícími si podniky. Takovéto smlouvy narušují hospodářskou soutěž a proto jsou zakázané. Tím dochází k určitému paradoxu, protože svoboda uzavírání smluv je považována za jednu ze základních svobod v tržní ekonomii. Toto je umožněno právě díky argumentu negativního vlivu kartelových smluv na hospodářskou soutěž. K narušení konkurence však nemusí dojít pouze uzavřením určitých dohod, ale stačí k tomu i to, když si soutěžitelé vzájemně podávají informace o svých strategiích a záměrech.

Kartely je možné dále rozdělovat a to například podle jejich předmětu na:

- a) cenové kartely – zde již z názvu vyvodíme, že se jedná o dohody vedoucí k jednotné cenové politice, po jejichž uzavření kartelizované podniky (jinými slovy syndikát) vystupují na trhu jako cenový vůdce; kartely tohoto druhu je možné nejčastěji najít na trzích s homogenním produktem – dobrým příkladem takového produktu jsou pohonné hmoty
- b) kvótové kartely – členové kartelu si mezi sebe rozdělí určitý objem výroby (kvótu) tak, aby vyloučili vzájemnou konkurenci a dosáhli tak rozdělení celkového objemu výroby takovým způsobem, aby dokázali uspokojovat co největší část poptávky po dané komoditě právě oni

Dále je možné kartelové dohody rozlišit podle toho mezi kým jsou uzavírány na:

- a) horizontální kartely – dohody vznikají mezi přímými konkurenty
- b) vertikální kartely – v tomto případě jde o dohody, které mezi sebou uzavírají subjekty jejichž činnost na sebe navazuje (nejčastěji dohoda mezi výrobcem a prodejcem, možná je rovněž účast distributora), tedy ne přímí konkurenti; ukázkovým příkladem mohou být tzv. franchisové dohody, jejichž podstatou je „licenční smlouva k právům duševního či průmyslového vlastnictví, jež se vztahuje k know-how, obchodní značce nebo logu“¹⁶ – v praxi jsou na základě takovýchto dohod založeny např. restaurace MacDonald's – tento druh dohody lze obecně označit za pozitivní¹⁷

¹⁴ Zákon č.143/2001 Sb., o ochraně hospodářské soutěže (dále jen Zákon o ochraně hospodářské soutěže), Část první, Hlava I, §2

¹⁵ Slaný A., Žák M.: Hospodářská politika (str. 79), Praha, C.H. Beck, 1999

¹⁶ tamtéž

¹⁷ obě rozdělení jsou volně převzata z Slaný A., Žák M.: Hospodářská politika (str. 78-79), Praha, C.H. Beck 1999

Horizontální kartely jsou všeobecně považovány za jednoho z největších narušitelů soutěžního prostředí a podle toho s nimi také ÚOHS nakládá (za předpokladu, že je odhalí). Přesto i zde existují výjimky – zákaz dohody se nevztahuje na horizontální dohodu, když společný podíl jejích účastníků na relevantním trhu nepřekročí 10 %. Problém však nastává (respektive nastával) v případě vertikálních kartelů, na které nepanoval stejný názor. Například v českém právním řádu se tyto formy kartelů nerozlišovaly a proto bylo úkolem ÚOHS, aby tyto případy rozlišoval. Toto se však změnilo po vstupu České republiky do Evropské unie (1. května 2004), v jejímž právním řádu se vertikální kartelizace povoluje, kdy došlo k postupnému sladění právních norem v oblasti ochrany hospodářské soutěže mezi všemi členy EU. I v případě vertikálních dohod však platí omezení – a sice, že podíl žádného z účastníků na relevantním trhu nesmí překročit 15 %.

Ještě jednou si můžeme trochu podrobněji popsat co to kartelové dohody (dohody soutěžitelů) jsou, tak jak je vymezuje samotný ÚOHS. Jsou to „dohody mezi soutěžiteli, které vedou k narušení hospodářské soutěže. Tyto dohody jsou zakázané a neplatné, pokud se na ně nevztahuje výjimka. Může to být obecná výjimka podle některé z vyhlášek úřadu nebo individuální výjimka na základě žádosti. Zakázány jsou zejména dohody o cenách, omezení výroby, rozdělení trhu, uplatňování rozdílných podmínek vůči jednotlivým soutěžitelům a o bojkotu některých soutěžitelů“¹⁸.

Podle bývalého předsedy Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže Josefa Bednáře jsou právě kartelové dohody nejzávažnějšími delikty narušujícími soutěž, protože vedou ke zvyšování cen, omezení vstupu na trh a ve svém důsledku vedou v podstatě k monopolnímu chování, které má také negativní vliv na efektivnost trhu. Tím vším je nakonec poškozen spotřebitel a tomu chce ÚOHS zabránit. Zde však pro tento úřad nastává zásadní problém a sice jak kartelové dohody dokazovat. Obtížnost tohoto je dána již samotnou povahou kartelových dohod – znovu opakuji, že většinou jsou to dohody pouze ústní a tedy těžko prokazatelné, protože neexistují téměř žádné důkazy o jejich vzniku. Ke zlepšení situace má napomoci tzv. Leniency programme. Je to „program mírnějšího režimu při udělování pokut za uzavírání a realizaci kartelových dohod“¹⁹ Tento program byl v ČR zaveden v polovině roku 2001 (stali jsme se sedmou zemí na světě, která k němu přistoupila) a spočívá v tom, že soutěžitel, který jako první dodá Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže důležité informace svědčící o existenci kartelové dohody, o které úřad do té doby nevěděl a přizná se, že je účastníkem této dohody, tak mu může být snížena, popřípadě úplně prominuta pokuta, která bude na základě následného vyšetřování vymezena zbylým účastníkům zakázané dohody. Tento program, který podle statistik s velkým úspěchem využívá i Evropská komise by měl jednak usnadnit odhalování zakázaných kartelových dohod a jednak destabilizovat kartely jako takové, protože vždy existuje hrozba, že některý ze členů kartelu by mohl jeho existenci odhalit antimonopolnímu úřadu. Osobně si však myslím, že i toto opatření se dá zneužít k „neférovému“²⁰ odstranění konkurence – a to v tom smyslu, že jeden ze soutěžitelů může sám navrhnout vznik kartelu se svými dosavadními konkurenty (samozřejmě dojde pouze k ústní dohodě) a po nějaké době existenci tohoto kartelu i svoje členství v něm sám nahlásí příslušnému úřadu, čímž pro sebe zajistí jakousi imunitu, zatímco ostatní členové kartelu budou muset zaplatit značnou pokutu.

Odhalovat kartelové dohody, popřípadě předem omezovat možnost jejich vzniku je tedy velice obtížné. Problém je také v tom, že zákaz kartelových dohod nelze aplikovat obecně – existují totiž výjimky ze zákazu dohody, které může ÚOHS na základě žádosti soutěžitelů udělit. To je ovšem možné jen v případě, že omezení soutěže, které by po udělení výjimky následovalo, je ospravedlnitelné z hlediska veřejného zájmu.

V této části zatím jen naznačím, že je možné pochybovat o proklamované škodlivosti kartelových dohod vůbec. Tuto teorii se pokusím rozvést až v dalších částech svojí práce.

¹⁸ www.compet.cz

¹⁹ Josef Bednář - Leniency je nástrojem v boji proti kartelům, Rovnost – Brněnský a jihomoravský deník, 23.1.2004

²⁰ toto slovo se často objevuje u zastánců ochrany hospodářské soutěže když mluví o chování některých firem, které podle nich zneužívají dominantní postavení či kartelové dohody

2.1.1.2 Fúze (Dohody o sloučení podniků)

Dalším ekonomickým uspořádáním, které ÚOHS kontroluje jsou fúze, neboli dohody o sloučení podniků. V tomto případě však nelze hovořit o negativním důsledku všech fúzí. Možná o to těžší je rozhodování úřadu, kterou ze zamýšlených fúzí má povolit a kterou naopak zakázat. Je důležité uvědomit si proč ke slučování podniků vlastně dochází. Tato otázka je význačná právě v dnešní době, která je charakteristická vlnou fúzí různých rozsahů. Jak tedy o fúzích mluví současné učebnice ekonomie?

„Fúze jsou cestou k hledání optimální velikosti firmy v době, kdy se trhy zvětšují a kdy nové informační technologie umožňují efektivně řídit mnohem větší útvary než dříve.“²¹

Jak vyplývá z této definice, je cílem fúze snížit náklady (ty jsou nejčastěji doprovázené i propouštěním zaměstnanců, což je jistě nepopulární opatření, v důsledku však přináší vyšší efektivitu) a zvýšit vlastní konkurenceschopnost, protože konkurence v dnešní ekonomické „globalizaci“, kdy se zrychlují a uvolňují pohyby zboží a kapitálu, stále narůstá a obstát v ní mohou pouze efektivní firmy. Všechna tato opatření v důsledku vedou k větší efektivitě a rovněž k nižším cenám.

Z tohoto jasně vyplývá, že fúze jsou spíše přínosem pro ekonomiku a spotřebitele zvláště, jehož ochrana a blaho, jak již po několikáté připomínám, je tou hlavní starostí Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže. Nabízí se nám proto otázka, proč se antimonopolní úřad vůbec slučováním podniků zabývá, proč je k jeho uskutečnění nezbytný jeho souhlas a především proč v mnoha případech navrhané sloučení zakáže. Tím, co podle ÚOHS kvůli dohodám o sloučení podniků hrozí, je z hlediska omezení konkurence vytvoření prostoru, ve kterém by v určitém časovém horizontu mohlo dojít k nedovolenému monopolnímu chování subjektu, který na základě sloučení nově vznikne. Odpověď na naši otázku tak zní: „Smyslem a posláním kontroly fúzí je zabránit tomu, aby nadměrnou koncentrací nebylo zakládáno či posilováno dominantní postavení podnikatelů na tuzemském trhu s konečným cílem omezit konkurenci.“²² Za nebezpečné omezení hospodářské soutěže se bere, když by možný podíl zúčastněných podniků přesáhl 30 % celkového obrátu na relevantním trhu. Je nutné zdůraznit, že k povolení fúze dojde pouze za předpokladu, že se prokáže, že „újma, která omezením soutěže může vzniknout, bude převážena hospodářskými výhodami, jež tato fúze přinese“²³ Spojení soutěžitelů podléhá schválení ÚOHS v případech, které přesně vymezuje zákon a důležitým ukazatelem je výše obrátu, které firmy usilující o spojení dosáhly v posledním účetním období.²⁴ I když dojde ke schválení fúze není kvůli neustálým změnám na trhu možné považovat toto schválení za definitivní, protože její povolení je často vázáno na určité podmínky a navíc je časově omezeno.

Největší hrozbou v oblasti fúzí z hlediska ÚOHS se tak stává možnost, že by nově vzniklý subjekt získal dominantní postavení či by dokonce vznikl monopol, kterého by následně podnik zneužil v neprospěch zbylých účastníků trhu (to v případě dominantního postavení) nebo spotřebitelů (to v obou případech). A tím se dostáváme k poslední oblasti, která je předmětem působnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže – je jí zneužívání dominantního a monopolního postavení.

2.1.1.3 Zneužívání dominantního a monopolního postavení

Zjednodušeně se dá říci, že získání dominantního nebo posléze monopolního postavení vychází a vzniká z předchozích dvou popsanych situací (kartelových dohod a fúzí) a to v případě, že ÚOHS tyto činnosti „neohlídá“ a buď nedokáže odhalit kartelovou dohodu a zamezit jí nebo povolí fúzi, která k takovému postavení v budoucnosti povede. V druhém případě je možné vše „napravit“ (z hlediska ÚOHS), protože jak jsem již zmínila v předchozí části, je možné omezit schválení fúze časově či ho vázat na určité podmínky.

Další způsob jak může k dominantnímu (či monopolnímu) postavení dojít vychází ze skutečnosti, že samotný mechanismus konkurence přirozeně prosazuje na trhu to lepší, což postupně vede od omezení konkurence a zisku dominantního postavení pro jednu z firem až k odstranění

²¹ Holman R.: *Ekonomie* (str. 179), Praha, C.H. Beck 1999

²² Slaný A., Žák M.: *Hospodářská politika* (str. 81), Praha, C.H. Beck 1999

²³ tamtéž

²⁴ Podrobnější popis v Zákoně o ochraně hospodářské soutěže, Část první, Hlava IV, §13, §14

konkurence a následnému monopolu. Zde vychází ÚOHS z předpokladu, že nově vzniklý monopolista nemusí nutně zneužít svého postavení, avšak postupem času k němu prý zákonitě spěje. To všechno v konečném důsledku vede až ke změně tržní struktury, kdy ve všech oblastech trhu vznikne omezený počet monopolních podniků, které však na základě své „neohroženosti“ snižují celkovou ekonomickou efektivnost (například dojde ke zvýšení ceny nebo zhoršení poskytovaných služeb) – nejsou totiž kvůli nedostatku respektive úplné absenci konkurence nuceny k jakýmkoli krokům nutným pro zvýšení efektivity.

Ve skutečnosti není jako protisoutěžní chování bráno získání dominantního postavení, ale jen jeho zneužití, o kterém rozhoduje kdo jiný než ÚOHS, což také jeho představitelé často zdůrazňují. Je proto možné udržovat si dominantní postavení na daném trhu, nelze však jeho získání zneužívat. Preventivně je však lepší možnému vzniku dominantního postavení zamezit, aby k jeho zneužití ani dojít nemohlo.

Jak ve skutečnosti přesně vypadá situace kdy má nějaký subjekt na trhu dominantní postavení nám říká Zákon o ochraně hospodářské soutěže.

„Dominantní postavení na trhu má soutěžitel nebo společně více soutěžitelů (společná dominance), kterým jejich tržní síla umožňuje chovat se ve značné míře nezávisle na jiných soutěžitelích nebo spotřebitelích.“²⁵

S pojmem dominantní postavení se často zaměňuje pojem monopol, který ovšem podle ustanovení v Zákoně o ochraně hospodářské soutěže nemůžeme brát jako úplný ekvivalent. Ze zmiňovaného zákona totiž vyplývá, že dominantní postavení na trhu zaujímá ten subjekt, který ve zkoumaném období dosáhl na trhu minimálně 40% podíl. Při takovéto výši tržního podílu rozhodně není možné mluvit o monopolu (tedy jediném prodávajícím, držiteli 100% podílu). Pojem dominantní postavení tak lépe vystihuje skutečnost.

Dominantní postavení samo o sobě není nezákonné, jak již bylo řečeno, ale jeho zneužití již ano. Jakým způsobem je možné dominantní postavení zneužít si ukážeme nyní²⁶. Za zneužívání dominantního postavení se považuje:

- a) vynuocování (přímé i nepřímé) nepřiměřených podmínek ve smlouvách s jinými účastníky trhu
- b) vázání souhlasu s uzavřením smlouvy na podmínku, že druhá strana odebere i další plnění, které nesouvisí s požadovaným předmětem smlouvy
- c) rozdílné zacházení (zvláště při určování podmínek shodného nebo srovnatelného plnění) s různými účastníky trhu, z nichž jsou někteří záměrně zneužívání
- d) zastavení nebo omezení výroby, odbytu nebo výzkumu a vývoje na úkor spotřebitelů
- e) narušení hospodářské soutěže prostřednictvím dlouhodobého uplatňování nepřiměřeně nízkých cen
- f) odmítnutí poskytnout jiným soutěžitelům za přiměřenou úhradu přístup k vlastním přenosovým sítím nebo využití duševního vlastnictví, které ostatní soutěžitelé nezbytně potřebují k účasti v hospodářské soutěži (ať už na stejném trhu jako dominantní soutěžitel nebo na trhu jiném)

Toto vymezení možných způsobů zneužívání je v celku jasné. Relativně jednoduché je i určení toho, kdo má dominantní postavení. V praxi se pro jeho zjištění používají mnohá kritéria – tím základním je tržní podíl na relevantním trhu, dále to může být finanční síla podniku, technologický náskok, odstup od konkurentů a mnoho dalších.

Problém ovšem nastává při snaze o prokázání zneužívání. Dochází tak ke stejné situaci jako v případě prokazování kartelových dohod. U obou případů je právě dokazování tím největším problémem. V oblasti zneužívání dominantního postavení si to můžeme ukázat na prokazování příliš vysoké ceny²⁷.

²⁵ Zákon o ochraně hospodářské soutěže, Část první, Hlava III, §10 (1)

²⁶ Podrobně se tomuto věnuje Zákon o ochraně hospodářské soutěže, Část první, Hlava III, §11

²⁷ Záměrně se nevěnuji kritice, která se při použití tohoto termínu nabízí a sice: Kdo a jak definuje „vysokou cenu“? Dostanu se k tomu v jiné části práce

Abychom dokázali, že vyšetřovaný podnik používá příliš vysoké ceny je nezbytné, abychom pro srovnání vycházeli z cen, které by se ustanovily v konkurenčním prostředí. To je ovšem obtížné, protože takové ceny jsou fiktivní – jelikož neexistuje dostatečně konkurenční prostředí, není možné přesnou cenu stanovit. A proto přicházejí na řadu dvě metody, které se používají pro vytvoření alespoň přibližného odhadu těchto cen.²⁸

1. metoda cenového porovnání – ta může porovnávat buď úroveň cen na podobném trhu v zahraničí (to vyžaduje mnoho úprav počínaje přepočtením kurzu) nebo úroveň cen před a po vzniku dominantního (monopolního) postavení a nebo se mohou přímo porovnat ceny dominantního podniku s ostatními podniky na daném trhu
2. metoda ziskové a nákladové metody – použitelnost této metody je omezená a přistupuje se k ní pouze v případě, že nelze použít metodu první; spočívá v porovnávání přiměřenosti nákladů (zda je snížení nákladů přiměřené růstu produktivity), rozlišuje náklady nutné a zbytné

Někdy se při posuzování zneužití dominantního postavení vychází z nepřiměřeně vysokého zisku, což je ovšem pojem, který je sám o sobě jen ztěžil obhajitelný. Nikdy nelze přesně určit co je a co není přiměřený zisk. Hodnocení je subjektivní a tudíž jej nelze generalizovat.

Jediný případ kdy nedochází ke snaze o rozbití dominantního či monopolního postavení je případ tzv. přirozených monopolů, které se vyskytují jen v určitých odvětvích a jenž podléhají státní regulaci.²⁹

Z takového výkladu, který prezentuje ekonomie hlavního proudu, vyplývá, že i zneužívání dominantního postavení postupně vede k omezení konkurence a následnému poškození spotřebitele. Tyto dva konečné prvky můžeme najít u všech tří zmíněných situací na trhu. Nejsou však tím jediným, co je vzájemně spojuje. To, co se při popisování těchto tržních situací objevuje u všech, je pojem „relevantní trh“. A zde je příhodné místo k tomu, abychom se na jeho vymezení podívali blíže.

2.1.1.4 Relevantní trh a jeho vymezení

V rámci kapitoly popisující různé druhy omezení konkurence, je podle mého názoru nutné věnovat se, alespoň stručně, také relevantnímu trhu, protože ten je v podstatě hlavním nástrojem pro zjišťování omezení konkurence. A jelikož je konkurence, jak jsme si ukázali, tím nejdůležitějším prvkem v politice ochrany hospodářské soutěže, je na místě, že se budu věnovat i nástroji, který slouží ke zjišťování její míry.

Nejprve je vhodné si ukázat, jak tento pojem vymezuje přímo Zákon o ochraně hospodářské soutěže. Je totiž tím základním, čím se ÚOHS ve svých rozhodnutích týkajících se omezení konkurence na trhu řídí. K jeho vymezení musí dojít v podstatě před každým zahájením řízení (ať už jde o řízení o spojování podniků, o dohodách narušujících soutěž nebo o postihy za zneužití dominantního postavení). Na základě vymezení relevantního trhu je možné vypočítat tržní podíl určité firmy, která je předmětem šetření. Jenže co je vlastně relevantní trh?

„Relevantním trhem je trh zboží, které je z hlediska jeho charakteristiky, ceny a zamýšleného použití shodné, porovnatelné nebo vzájemně zastupitelné, a to na území, na němž jsou soutěžní podmínky dostatečně homogenní a zřetelně odlišitelné od sousedních území.“³⁰

Tato definice je stručná a relativně srozumitelná. Samotné určení relevantního trhu je však mnohem složitější a je nutné ho vymezovat ze tří hledisek. Těmi jsou:

- A. hledisko věcné (výrobní trh)
- B. hledisko prostorové (geografický trh)
- C. hledisko časové

²⁸ více viz Slaný A., Žák M.: Hospodářská politika (str. 77-78), Praha, C.H. Beck 1999

²⁹ Této problematice se budu věnovat podrobněji v rámci kritiky přístupu ekonomie hlavního proudu, proto je zde uvedena jen pro celkovost.

³⁰ Zákon o ochraně hospodářské soutěže, Část první, Hlava I, §2

A. Věcné hledisko – výrobní trh

Právě vymezení relevantního trhu z věcného hlediska se obecně považuje za to nejsložitější. V tomto případě je totiž nutné určit skupinu zboží, respektive druh zboží, které tvoří jeden trh. Uvažovat se musí zboží shodné, porovnatelné a vzájemně zastupitelné, u něhož se musí brát v úvahu nejen funkčnost výrobku, který vystupuje jako substitut původně požadovaného, ale také jeho cena – výrobek musí tedy odpovídat jak z hlediska svojí funkce, tak z hlediska ceny (zastupitelnost nemusí být pochopitelně 100%, ale měla by se pohybovat v určitých relacích). A když mluvíme o funkčnosti a ceně výrobku, je zřejmé, že se vše posuzuje z pohledu spotřebitele, konečného uživatele – ten totiž za dané zboží platí a používá ho. Je proto nutné určit jaká skupina výrobků může uspokojovat přesně určenou potřebu spotřebitelů a také jaký výrobek může sloužit jako substitut při případném zvýšení ceny či při nedostupnosti určitého výrobku. Stejně tak se posuzuje i reálná možnost kupujících přejít na spotřebu náhradního výrobku.

Vymezení relevantního výrobního trhu je, jak jsme viděli, velice obtížné a od toho se odvíjí i skutečnost, že existuje více koncepcí jak k jeho vymezení přistoupit.

1. koncepce fyzikálně-technické shodnosti – na jeden trh řadí všechna zboží se stejnými technickými parametry a fyzikálními vlastnostmi; její využití je pouze omezené - lze ji využít např. pro investiční statky, meziprodukty, suroviny atd., ale ne pro spotřební zboží (k tomu je určena následující koncepce)
2. koncepce shodnosti spotřebitelovy reakce – totožnost zboží posuzuje výhradně podle úsudku spotřebitele a je určena právě pro spotřební zboží
3. koncepce funkční totožnosti – shodnost zboží posuzuje objektivně podle možnosti plnit určité funkce, kterými uspokojuje dané potřeby; je to v podstatě objektivizovaná koncepce spotřebitelovy reakce³¹

Pro vymezení relevantního trhu z věcného hlediska je zásadní určení substitutu (výrobku, kterým lze ten původní nahradit), neexistují však žádná pevně stanovená pravidla, podle kterých by bylo možné takovýto trh vymezen, protože je není možné určit s všeobecnou platností. Pro každý případ se tak relevantní trh určuje vždy zvlášť, což je na jednu stranu dobré (každý z případů je odlišný a nelze vše generalizovat), ale na druhou stranu to přináší i mnoho chybných rozhodnutí, která plynou z nedostatečné znalosti a informovanosti úřadu. Navíc se v takovém systému otevírá možnost pro zkušené lobbyisty či úplatky. Všechny tyto body, společně s chybami vyplývajícími ze špatných rozhodnutí, se ze strany kritiků často používají jako argument proti zásahům do ekonomiky.

B. Prostorové hledisko – geografický trh

Ohraničení geografického trhu by mělo určit „v jak široké oblasti se kupující může prakticky pokoušet o nalezení alternativních zdrojů dodávek výrobků, které již byly vymezeny v rámci jednoho výrobního relevantního trhu“³².

Z prostorového hlediska je možné rozdělit trhy na republikový, regionální a lokální – tato označení jednotlivých trhů nám umožňují udělat si jasnou představu o jejich pravděpodobném rozsahu. I zde se však najdou problémy. U vymezení republikového geografického trhu je vše jasné – jeho hranice jsou shodné s těmi politickými. Obtíže však nastávají při snaze vymezen trh regionální a lokální – hranice totiž nejsou vymezeny tak striktně a navíc činí kupujícím menší problémy využít nabídky trhu ze sousedního regionu než trhu ze sousední země (není nutná výměna peněz, neexistuje jazyková bariéra, náklady na dopravu jsou většinou nižší atd.). Tyto problémy opět vedou k obtížnému vymezení daného trhu a často i ke sporným a zavádějícím rozhodnutím.

Dále je možné vymezen tzv. vyšší geografické trhy – evropský a světový – což je zvláště v dnešní době globalizace a na ni navazujících mezinárodně propojených ekonomik velice častý jev. Toto vymezení je nutné zvláště v případě velkých nadnárodních podniků, které nemají konkurenci na „vlastním“ republikovém trhu, ale z hlediska mezinárodního trhu konkurenci vystaveni jsou.

³¹ viz Slaný A., Žák M.: Hospodářská politika (str. 76), Praha, C.H. Beck 1999

³² tamtéž

Toto bylo druhé hledisko, podle kterého se dá určovat relevantní trh a nyní se dostáváme k poslednímu časovému hledisku, které je také velice důležité.

C. Časové hledisko

Jak již z názvu vyplývá jde zde o vymezení určitého časového období ve vztahu k relevantnosti trhu. Ve většině případů se postavení firmy na trhu posuzuje z hlediska jednoho kalendářního roku. Časové hledisko je také možné chápat jako vyjádření „stejně možnosti nákupu či prodeje v daném časovém období. To může být vymezeno administrativně (stanovená prodejní doba v obchodech), přirozeně (sezónní prodej zemědělských produktů) nebo technicky (nemožnost reagovat ihned na změněné tržní podmínky).³³

Vymezení relevantního trhu z jednotlivých hledisek, které jsme si právě představili však není dostačující. Konečného vymezení relevantního trhu totiž dosáhneme až kombinací všech těchto hledisek. Znovu zdůrazňuji, že takovýto proces vymezování je nutné provést pro každý posuzovaný případ zvlášť a jeho výsledek nelze použít pro jiný případ. Vždy se totiž mohou vyskytnout nové okolnosti a faktory ovlivňující podobu a rozsah relevantního trhu. To je dáno dynamickým charakterem ekonomiky a neustálými změnami na všech trzích, které tak dále ztěžují práci úředníkům, kteří mají vymezování relevantního trhu na starosti.

Po tomto teoretickém vymezení činnosti Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže, se budu věnovat i praktické stránce, na které je možné pochopit, co se skrývá pod jednotlivými definicemi a postupy, které jsme si právě ukázali.

2.1.2 Ochrana hospodářské soutěže v praxi

Doposud jsem se zabývala ochranou hospodářské soutěže spíše z teoretického hlediska a představila jsem základy, ze kterých ve svých rozhodnutích antimonopolní úřad vychází. V České republice je jím Úřad pro ochranu hospodářské soutěže, jak již víme. Nyní se podíváme na některé skutečné případy trochu blíže, aby bylo možné ukázat teoretické postupy v praxi. Budou to jak případy z ČR, o kterých rozhodoval ÚOHS, tak případy z jiných zemí, jejichž rozhodování mají v kompetenci národní soutěžní úřady.

Asi nejznámějším případem ve světě antimonopolní politiky je případ firmy Microsoft. Ta díky progresivním inovacím na trhu softwaru dosáhla postu jedné z nejsilnějších a nejúspěšnějších firem v tomto oboru a to i přesto, že její zakladatelé neměli zprvu téměř žádné zázemí (Microsoft je označován za firmu, která vznikla „v garáži“) a se svojí malou firmou vstupovali na trh se silnou konkurencí (z největších konkurentů jmenujme IBM, Netscape či Apple). Protože je však trh softwaru volný mohl Microsoft díky svým neustálým inovacím dosáhnout postupně až většinového postavení na trhu. Netrvalo však dlouho a Microsoft musel za svůj úspěch začít platit – již v roce 1990 začalo první vyšetřování, kdy Federální obchodní komise podezírala firmu z monopolních praktik. Tento spor ještě skončil smírem, jinak tomu však bylo v případě internetového prohlížeče Internet Explorer, který byl zdarma propojen s operačním systémem Windows. Tím měl Microsoft poškodit jak konkurenty, tak spotřebitele, protože údajně vytlačil z trhu konkurenční firmy, které rovněž poskytovaly internetové prohlížeče. V roce 2000 soud rozhodl, že Microsoft skutečně porušil protimonopolní zákony a firma se následně musela rozdělit.³⁴ Vše vyvrcholilo sporem s Evropskou unií, která Microsoft také obvinila z monopolních praktik, což dospělo až k nejvyšší pokutě udělené jednomu subjektu v rámci antimonopolní politiky.

Z případů, které se odehrály v České republice mohu na ukázkou jmenovat fúzi pivovarů Prazdroj a Radegast, jejíž vyšetřování začal ÚOHS v dubnu 1998 a definitivně skončil téměř až po roce v březnu 1999 kdy úřad, i přes své původní stanovisko ze srpna předchozího roku, kdy tvrdil, že fúzí by tyto firmy dosáhly 40% podíl na českém trhu, nakonec fúzi povolil, což vedlo k nespokojenosti malých pivovarů, které se logicky proti této fúzi stavěly ze strachu před silnější konkurencí.

³³ tamtéž (str. 77)

³⁴ Viz Armentano D.T.: Proč odstranit antimonopolní zákonodárství, Praha, Liberální Institut, MegaPrint 2000

Úřady se u všech svých rozhodnutí „ohánějí“ snahou zajistit a udržet co nejvyšší míru konkurence a tím ochránit jak spotřebitele, tak i podnikatele vlastníci malé firmy, což ve veřejnosti vyvolává pocit záslužné činnosti a zákonitě to zajišťuje podporu v dalších rozhodnutích. Velké firmy, které jsou předmětem vyšetřování jsou vždy prezentovány velice negativně, protože jejich jedinou snahou je údajně zničit konkurenci (samozřejmě „nekalými praktikami“) a po dosažení monopolního postavení na trhu zvýšit ceny a tím výrazně poškodit i spotřebitele.

Antimonopolním zákonům v České republice samozřejmě podléhají i zahraniční firmy, které na našem trhu působí – jejich fúze s českými firmami nebo převzetí nějaké firmy jsou také šetřeny Úřadem pro ochranu hospodářské soutěže a je k nim nutné jeho svolení (takovým případem bylo například spojení britského mobilního operátora Vodafone s českým operátorem Oskar). Stejně tak závisí na ÚOHS jestli povolí spojení dvou zahraničních firem, které však vystupují na našem trhu (to platilo v případě nedávného převzetí čerpacích stanic Aral firmou OMV). Takovouto fúzi či převzetí většinou navíc schvaluje i antimonopolní úřad země, ze které firma pochází. Samotné řízení začíná na základě podání návrhu těch subjektů, které chtějí učinit nějaký krok, který by mohl být v rozporu s antimonopolním zákonodárstvím. Poté začne příslušný antimonopolní úřad shromažďovat materiály důležité pro rozhodnutí o schválení či zakázání. Až po dokončení celé procedury schvalování je možné navrhovanou změnu oficiálně provést. Při záporném stanovisku ze strany úřadu je možné se odvolat k soudu nebo se po určité době pokusit znovu získat souhlas – to samozřejmě předpokládá, že došlo k určitým změnám na trhu a spojení jednotlivých subjektů už by nebylo v očích úředníků nežádoucí.

Toto je způsob jak zabránit vzniku monopolního postavení předem – ÚOHS prostě fúzi nebo převzetí nepovolí a věc je vyřešena (alespoň dočasně). Jiný postih v takovém případě zúčastněným subjektům nehrozí. To ovšem neplatí tam, kde se monopolní postavení či zneužití dominantního postavení odhalí až v době kdy už existuje – k získání monopolního postavení může dojít díky vnitřnímu rozšíření firmy a její činnosti, nejen prostřednictvím fúze. V situaci jako je tato začne vyšetřování buď na popud nějakého jiného subjektu, který se účastní nebo by se chtěl účastnit trhu, popřípadě z vlastní iniciativy antimonopolního úřadu. Při zjištění jednání v rozporu se zákonem, je nejčastějším postihem peněžitá pokuta, která může v těch nejzávažnějších případech, které jsou popsány v §3 a §11 zákona o ochraně hospodářské soutěže (kartelové dohody a zneužití dominantního postavení) dosahovat dle zákona výše 10 milionů Kč nebo 10 % z čistého obratu dosaženého za poslední dokončené účetní období.³⁵

Jednotlivé pokuty se liší případ od případu, někdy však dosahují téměř astronomických částek, alespoň z pohledu obyčejného člověka. Pro zajímavost uvedu jakýsi „žebříček“ nejvyšších pokut udělených českým antimonopolním úřadem (tedy ÚOHS), jak jej v únoru loňského roku uveřejnily Hospodářské noviny. Jejich pořadí je následující:

1. rok 2004 – 313 milionů Kč prodejcům pohonných hmot za kartelovou dohodu o cenách
2. rok 2004 - 81,7 milionu Kč Českému Telecomu za nucení partnerů k uzavírání nevýhodných smluv
3. rok 2002 – 63 milionů Kč společností Eurotel a Radiomobil za zneužití dominantního postavení na trhu
4. rok 2003 – 51 milionů Kč obchodním řetězcům Billa a Julius Meinl za kartelovou cenovou dohodu
5. rok 2004 – 44 milionů společností Český Mobil a T-Mobile za zakázané dohody

Jenom na pěti pokutách tak ÚOHS vybral bezmála 553 milionů Kč což je bezesporu úctyhodná částka. Kolik z těchto peněz se dostane do rukou spotřebitelů traticích na nekalých praktikách, jak byla jejich činnost označena úřadem, za které byly pokuty uloženy, zůstává otázkou. Jen připomínám, že právě blaho a spokojenost spotřebitele a následně celé veřejnosti jsou tím hlavním cílem, který si ochrana hospodářské soutěže (antimonopolní politika) klade.

Díky popisu několika případů jsme si ukázali, jak antimonopolní úřady skutečně pracují, ať už ten český nebo zahraniční. Veškerá rozhodnutí jsou úřadem vždy prezentována jako velice pozitivní, s důrazem na to, že díky zásahu úřadu byli ochráněni spotřebitelé, jak tomu dle prohlášení ostatně bylo

³⁵ podrobně o pokutách a nařízeních k nápravě viz Zákon o ochraně hospodářské soutěže, Hlava VII, §22

i ve všech předcházejících případech. S každým novým případem tak získává ÚOHS u laické veřejnosti na popularitě, protože většina lidí nepřemýšlí o rozhodnutí do důsledků a stačí jim pouhé vysvětlení ze strany ÚOHS, že je to pro jejich dobro. Tím si úřad zajišťuje podporu do dalších let. Rozhodně však nelze říci, že by k němu nesměřovala žádná kritika.

Ne všem stačí předeslané zdůvodnění pro existenci instituce jakou je ÚOHS a zabývají se celou problematikou z širšího hlediska. Nemusím zdůrazňovat, že mezi tyto lidi patří především ekonomové, kteří zastávají jiný přístup k dané problematice než je ten stávající. Považují však za nesmírně důležité, aby se jejich práce a poznatky dostaly k co nejširší veřejnosti a umožnily jí tak podívat se na toto důležité téma i z jiného pohledu. Toto se však zatím děje v omezené míře, nutno přiznat, že je to dáno také nezájmem laické veřejnosti, a proto je ochrana spotřebitelů zatím dostatečným důvodem pro zachování ochrany hospodářské soutěže a k jejímu obhájení stačí.

Na tomto místě bych se ještě ráda vrátila ke vzniku úřadů pro ochranu hospodářské soutěže a nabídla tak další výhrady, které se často objevují. Spíše než současné činnosti se týkají důvodu jeho vzniku a také zázemí, ve kterém se úřad nachází. Tato část nesouvisí přímo s ochranou hospodářské soutěže, ale mít alespoň povědomí o námitkách, které nevycházejí přímo z ekonomické teorie, avšak jsou významné, je podle mého názoru přinejmenším vhodné.

Jedním z problémů, na který odpůrci této instituce, popřípadě ochrany hospodářské soutěže jako celku, upozorňují, je skutečnost, že antimonopolní úřad byl založen v podstatě „jen“ proto, že ve všech standardních tržních ekonomikách tato instituce existovala, a tak bylo nezbytné její zavedení i u nás (alespoň podle tehdejších hlavních představitelů transformace v čele s dnešním prezidentem Václavem Klausem). Dalším krokem, který se ukázal jako chybný bylo umístění úřadu do Brna – tedy mimo odborné zázemí ekonomických fakult a odborníků, na čemž má asi největší „zásluhu“ jeho první předseda Stanislav Bělehrádek. Stejně jako on, nebyl ani jeho nástupce, dnes již také bývalý předseda, Josef Bednář ekonomickým odborníkem. „V instalaci ‚pouhých‘ politiků do vedení Úřadu hledíme neochotu postavit ochranu hospodářské soutěže na ekonomické základy.“³⁶ Tuto skutečnost lze brát jako velký nedostatek, zvláště pokud uvažíme jaké pravomoci a vliv na ekonomickou sféru tento úřad má. Mezi nejzásadnější pravomoci patří zajisté možnost udělovat citelné sankce, ať už peněžité pokuty nebo rozdělení podniku. Navzdory tomu, jaké cíle si úřad vytyčuje se však často uchyluje k rozhodnutím, která naopak vedou k opačným výsledkům, než kterých chtěli jeho představitelé dosáhnout.

Od 2.září 2005, kdy byl do čela Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže jmenován Ing. Martin Pecina, MBA, můžeme doufat, že se začne blýskat na lepší časy. V rozhovoru, který uveřejnil týdeník PROFIT a který na začátku prosince převzal internetový portál BusinessInfo.cz³⁷, se pan Pecina vyjadřuje následovně: „Nekompromisně chceme zasahovat především vůči tvrdým kartelům. V dalších případech budeme působit spíše preventivně a domlouvou.“ Dále zde také zdůrazňuje snahu o liberálnější přístup k určitým situacím, u kterých je podle jeho slov možné předpokládat, že se s nimi trh dokáže vyrovnat sám. Pokud tyto svoje proklamace ÚOHS pod jeho vedením naplní i v praxi mohlo by snad opravdu dojít k jistému průlomů a ke slovu by se dostala i jiná ekonomická teorie než je ta dosavadní – teorie ekonomie hlavního proudu (neoklasické ekonomie).

³⁶ Vilém Barák – Úřad proti hospodářství, MF Dnes, 18.4.2001

³⁷ na jeho www stránkách je možné přečíst si celý rozhovor

3. Politika ochrany hospodářské soutěže v Evropské unii

Pro Českou republiku, jakožto člena EU, je nyní důležité zabývat se problematikou ochrany hospodářské soutěže z širšího hlediska a za jiných podmínek, než když jsme členy nebyli. Proto se budu v této kapitole stručně věnovat právě i Evropské unii a jejímu (nyní už i našemu) přístupu k ochraně hospodářské soutěže.

Vstupem České republiky do Evropské unie došlo k velkým změnám a to nejen v oblasti hospodářské politiky a ochrany hospodářské soutěže. Já se však zaměřím především na ně.

Bezpochyby tou největší změnou je skutečnost, že od 1.května 2004 se Česká republika začlenila do největší zóny volného obchodu na světě a stala se součástí obrovského vnitřního trhu s celkovým počtem obyvatel přesahujícím 450 milionů. To logicky vedlo a stále ještě vede ke změnám situace na trhu – ten se totiž značně rozšířil, snížily se bariéry vstupu na něj a čeští výrobci a podnikatelé obecně jsou nyní vystaveni mnohem silnější konkurenci, ve které musí obstát. Na druhou stranu se však České republice otevírají mnohé nové možnosti jak využít svůj potenciál a prosadit se na takto velkém trhu. Rádná a jednotná aplikace soutěžních pravidel, stejně tak jako pravidel pro poskytování státní pomoci je, alespoň z hlediska neoklasické ekonomie a tvůrců těchto pravidel, naprosto nezbytná pro to, aby na takto velkém trhu mohla probíhat konkurenční hospodářská soutěž, ze které by mohli profitovat všichni občané Evropské unie. Efektivní hospodářská soutěž totiž umožňuje ekonomický růst, a proto je jedním z hlavních pilířů již od Smlouvy o založení EHS.

Kvůli změnám, které nastaly v průběhu doby a společně s rychlým vývojem bylo nezbytné, aby došlo k její úpravě, a tak současně s rozšířením Evropského společenství nabyla účinnost i největší reforma v oblasti soutěžní politiky EU.

Společně se vstupem nových deseti zemí do Evropské unie došlo i k reformě soutěžního práva, která vyžadovala především sladění právních norem jednotlivých zemí, aby se ve sporných případech mohlo postupovat společně, nedocházelo k rozdílným rozhodnutím a aby byla umožněna vzájemná spolupráce. Ta je v rámci takto velkého společného prostoru bezesporu velice nutná a to na všech úrovních. Hlavně díky těmto úpravám se začaly stírat rozdíly mezi jednotlivými ekonomikami, čímž se minimalizovala i s tím spojená rizika. Reforma v oblasti soutěžní politiky byla spojena s přijetím Nařízení Rady ES o provádění čl. 81 a 82 Smlouvy a s novým Nařízením o kontrole fúzí.

Současně s přijetím nových nařízení byla také vytvořena tzv. Evropská soutěžní síť (ECN) složená z Evropské komise (dále jen Komise) a soutěžních úřadů jednotlivých členských států (v případě České republiky je to Úřad pro ochranu hospodářské soutěže), která sice nemá rozhodovací pravomoci, ale umožňuje vytvořit určitý rámec pro intenzivní spolupráci, která má zajistit shodnou a ucelenou aplikaci soutěžních pravidel a efektivnější rozdělení jednotlivých posuzovaných případů. V rámci spolupráce si jednotlivé národní úřady vyměňují informace, které je možné využít jako důkazní materiál. Výsledkem takovéto vzájemné spolupráce by měla být vyšší efektivita v činnosti úřadů a především by se mělo zamezit tomu, aby o jednom případě rozhodovalo více úřadů najednou, a to i s rozdílnými výsledky. To v podstatě znamená, alespoň mě to tak připadá, že před založením Evropské soutěžní sítě k takovýmto rozdílným rozhodnutím docházelo.³⁸ Je jistě chvályhodné, že existuje snaha o napravení, ale otázkou je, kolik špatných nebo sporných rozhodnutí bylo v minulosti vydáno a jak mohla ovlivnit tehdejší a možná i současné trhy.

Dalším prvkem reformy je posílení pravomocí soukromého sektoru a konečných spotřebitelů. Ti se mohou při vymáhání náhrad škod, které způsobil protisoutěžní činností některý podnikatel domáhat svého práva žalobou u národního soudu a nemusí čekat na výsledek správního řízení. Ztrátu tak nahradí přímo podnikatel, který ji svým chováním zapříčinil.

Mimo odstraňování administrativních překážek v soutěži (většinou je vytváří nebo zavíní stát – dlouhé čekací doby při vyřizování žádostí) je asi tím nejhlavnějším úkolem soutěžních úřadů a Komise odstranění překážek umělých, které vznikají jako následek protisoutěžních, nekalých činností podnikatelů (kartelové dohody, zneužití dominantního postavení).

³⁸ Vycházím zde z článku „Ochrana hospodářské soutěže v nových podmínkách“, který vyšel v Právním rádci v říjnu 2004, jeho autorem je tehdejší předseda ÚOHS Josef Bednář

„Reforma soutěžního práva zbavuje Komisi exkluzivních práv při aplikaci čl. 81 a 82 Smlouvy o založení EHS. Národní soutěžní úřady budou tedy vedle národního soutěžního práva aplikovat v určitých případech i právo komunitární.“³⁹

Všechny tyto zásadní změny se týkají všech členských zemí EU a jejich soutěžních úřadů. Proto i ČR sladila legislativní podmínky a Úřad pro ochranu hospodářské soutěže se zapojil do činnosti Evropské soutěžní sítě. Změny, ke kterým došlo jsou patrné – jedná se například o určení možné výše tržního podílu u horizontálních a vertikálních dohod⁴⁰. Po vstupu do EU došlo k obecnému navýšení pravomocí úřadu, avšak došlo také k určitým omezením působnosti – Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže například ubyla jedna z důležitých kompetencí v oblasti hospodářské soutěže – posuzování státní pomoci – ÚOHS se stal pouhým poradním místem a posuzování konkrétních případů přešlo do kompetence Evropské komise. Dle mého názoru je zásadní i skutečnost, že: „Soutěžní pravidla Evropské unie se vztahují jak na jednání soukromých podnikatelských subjektů, tak i na vládní zásahy samotných členských států.“ Protože nejen soukromí podnikatelé, ale i vlády jednotlivých států mohou narušovat hospodářskou soutěž, ačkoli svoje jednání, které k tomu směřuje vždy prezentují jako snahu o pravý opak. Za jednání, které může vést k narušení soutěže se považuje jednak udělení výsadních práv (čímž v podstatě dojde k vytvoření monopolu), druhým způsobem je udělování subvencí (státních podpor) ať už na výrobu nebo vývoz určitých druhů zboží.

Vstup České republiky do EU byl jistě velkou událostí. O tom, jestli to byl krok dobrý nebo špatný se doposud vedou spory a zatím není možné určit, která ze skupin má pravdu. V některých oblastech došlo k výrazným změnám, to se týká i ochrany hospodářské soutěže – zde je tou největší změnou zřejmě obrovské zvětšení trhu. Osobně si však myslím, že dopad těchto změn na „obyčejné“ spotřebitele, tedy ty, kteří jsou v popředí zájmu ochránců hospodářské soutěže, není dosud tak velký jak se očekávalo. Více se reformy a úpravy v oblasti hospodářské soutěže dotýkají spíše úřadů, které se její ochranou zabývají. S největší pravděpodobností je to pouze otázka času, kdy změny pocítíme, svůj vliv jistě sehraje i případné přijetí společné evropské měny, které Českou republiku (možná) přiblíží evropskému trhu ještě více. To je ale zatím otázka budoucnosti, kterou teď nevyřešíme.

Proto se nyní zaměřím na další bod své práce, kterým je představení rozdílných přístupů dvou ekonomických škol k otázce ochrany hospodářské soutěže a kritika jednoho z nich (toho, který v současné ekonomii převládá) z pohledu toho druhého.

³⁹ Tamtéž

⁴⁰ viz výše kapitola 2.1.1.1 Kartelové dohody

4. Představení přístupů ekonomie hlavního proudu a rakouské školy

Jak jsem již zmínila, teoretický přístup k otázce ochrany trhu rozhodně není jednotný a různé koncepce se mohou lišit jak v teoretické základně, tak ve, z ní vycházející, formulaci svých cílů a v určení nástrojů, které se k jejich naplnění používají. Logicky se tak jednotlivé odlišnosti projevují i v praktickém využití teoretické základny. Jednotlivých koncepcí je mnoho, já bych se však ráda věnovala pouze dvěma z nich. Jak jsem již předeslala, je to přístup ekonomie hlavního proudu, z kterého budu vycházet, protože právě tento přístup je základem pro provádění antimonopolní politiky v současnosti a je proto důležité se s ním seznámit. Proti němu postavím přístup rakouské školy, ve kterém se objevují mnohdy radikální návrhy ke změnám, které jsou však jistě více než zajímavé a jejichž zavedení do praxe by mohlo přinést pozitivní důsledky.

V úvodu bych ráda stručně nastínila nejhlavnější body obou přístupů a poukázala tak na rozdíly, které pak podrobně rozeberu v samostatných oddílech.

Ekonomie hlavního proudu zdůrazňuje svobodnou volbu jednotlivců, která vede k dobrovolné směně, omezenou roli státu a ještě další prvky, které jsou shodné s pojetím ekonomie rakouské školy. Ovšem současně nám v rámci teorie tržních selhání ukazuje i řadu problémů, které podle ní trh neumí vyřešit a je tedy nutná aktivní politika vlády v podobě státních zásahů do tržních mechanismů. Takovým příkladem je právě antimonopolní politika, která má zajišťovat konkurenci mezi podnikateli, protože jakmile by došlo k omezení konkurence, následovalo by rozdělení trhu mezi monopoly. Toto opatření vychází z myšlenky, že stát má reálnou ekonomiku přibližovat ideálu dokonalé konkurence, která je dle ekonomů hlavního proudu „předpokladem optimálního fungování trhů a vede k nastolení rovnováhy na všech trzích. Takto dosažená všeobecná rovnováha je podmínkou optimální alokace zdrojů.“⁴¹ A zde se již oba přístupy výrazně rozcházejí.

Představitelé rakouské školy (v tomto případě I.Kirzner) zdůrazňují fakt, že skutečný svět je výrazně odlišný od modelu dokonalé konkurence a přístup ekonomie hlavního proudu k otázce „efektivnosti“ či „neefektivnosti“ trhů označují za špatný. Problém vidí především v tom, že se díky tomuto přístupu otevírají možnosti pro různé zásahy do ekonomiky ze strany státu, které však oproti původním záměrům mají spíše negativní důsledky.

Proto je důležité dívat se na trh jako na dynamický proces, kde sice dochází k určitým chybám, ale ty jsou odstraněny v rámci podnikatelského objevování, kdy se podle situace a nových informací upravují očekávání jednotlivých podnikatelů. To vše ovšem vyžaduje otevřenost trhů bez jakýchkoli státních zásahů.

Po tomto stručném úvodu se můžeme začít věnovat popisu obou přístupů samostatně. Začnu tím, který v současné ekonomii převládá a ze kterého také nejvíce vychází politika ochrany hospodářské soutěže.

4.1 Přístup ekonomie hlavního proudu (neoklasické ekonomie)

Na začátku považuji za důležité vymezit, co představuje pojem „neoklasická ekonomie“ a v jakém významu ho ve své práci používám. Neoklasický přístup v ekonomické teorii chápáný v širším významu popisuje skupinu odlišných ekonomických škol, přijímajících různé ekonomické doktríny, které začaly vznikat od 70. let 19. století. Všechny tyto školy zdůrazňovaly až do 30. let 20. století teorii ceny koordinující rozhodování nabízejících a poptávajících. To je ono širší pojetí. Avšak „Ekonomie 20. století přisuzuje termín „neoklasický“ mnohem úžeji definované skupině teorií odrážejících rigorózní rozšíření Walrasovy teorie celkové rovnováhy, která považuje trh za složený z dokonale koordinovaných rozhodnutí jednotlivců zcela maximalizujících svůj užitek.“⁴² A v tomto

⁴¹ Kirzner I.: Jak fungují trhy (Předmluva k českému vydání – J.Šíma) str. 7, z angl. orig. How Markets Work: Disequilibrium, Entrepreneurship and Discovery, IEA Hobart Paper No. 133, The Institute of Economic Affairs 1997 přel. J. Šíma, Praha, Liberální Institut, MegaPrint Praha 1998

⁴² Tamtéž (str. 15)

významu budu i já používat termín neoklasická ekonomie, který je možné brát jako synonymum ekonomie hlavního proudu.

Nyní bych se již chtěla věnovat přístupu ekonomie hlavního proudu (neoklasické ekonomie) blíže. V rámci tohoto přístupu se pracuje především s modelem dokonalé konkurence a teorie ceny. Z těchto konceptů vychází například tzv. Chicagská škola zabývající se především problematikou rovnováhy a zkoumání rovnovážných stavů, jejichž dosažení je jejím hlavním cílem. Zřejmě jako u všech přístupů je i zde klíčová otázka pojetí trhu. Ten chápe tato škola jako neměnný stav a proto je její hlavní náplní právě zkoumání rovnováhy takového trhu – z toho vychází i celá neoklasická ekonomie.

Dříve než přistoupím k popisu teorie trhu ekonomie hlavního proudu, považuji za nutné vymezit některé ekonomické modely, které jsem zmínila výše a které jsou v této problematice a následném výkladu zásadní – jsou jimi dokonalá konkurence a teorie ceny.

4.1.1 Dokonalá konkurence

Podle neoklasické ekonomie je možné rozlišovat různé míry konkurence. Neplatí tedy, že konkurence buď je, nebo není, ale konkurence má různé stupně dokonalosti. Takže i když si jednotlivé subjekty na trhu „férově“ konkurují a nepoužívají zakázané praktiky, nemusí to nutně znamenat, že by si nemohly konkurovat ještě dokonaleji (v praxi by to s největší pravděpodobností znamenalo zvýšení počtu soutěžitelů) a tím přinést vyšší blahobyt pro celou společnost. I v případě, že nejsou porušována ničí práva je možné, že na trhu nelze přirozeně dosáhnout dokonalé konkurence a zde se otevírá prostor pro stát, který se svými zásahy do doposud svobodného trhu pokusí dokonalou konkurenci nastolit, odstranit tak tržní selhání a maximalizovat společenský blahobyt. A co si tedy máme pod pojmem „dokonalá konkurence“ představit?

Dokonalá konkurence je taková tržní struktura, kdy na trhu působí velké množství malých firem, z nichž žádná nemá takový podíl na trhu, aby mohla výrazně ovlivnit cenu. Vyráběné statky jsou stejnorodé, vstup do odvětví není nijak omezen a všechny ekonomické subjekty jsou dokonale informovány – takový trh je pak dokonale konkurenční. Takový stav samozřejmě reálně neexistuje, ale stát by měl svými zásahy docílit toho, aby se realita dokonalé konkurence co nejvíce přibližovala. Pokud z tohoto popisu odvodíme základní body, které dokonalou konkurenci zajišťují, dojdeme k následujícím čtyřem:

- nekonečný počet firem a spotřebitelů
- homogenní produkt
- dokonalé informace
- absence transakčních nákladů⁴³

Obecně se splnění těchto čtyř podmínek považuje za základ dokonalé konkurence.⁴⁴

Už při pohledu na každou z těchto podmínek si uvědomíme, že rozhodně nepopisují skutečný svět a pravděpodobnost, že bude někdy dosaženo všech podmínek najednou, a tedy i dokonalé konkurence, je přinejmenším velice nízká. Toho si je vědoma i většina neoklasických ekonomů a zdůrazňuje pouze snahu o co největší přiblížení k modelu dokonalé konkurenčních trhů, to vše za velké podpory zásahů ze strany státu. O „rozumnosti“ takových zásahů a jejich skutečných důsledcích budu hovořit v kapitole věnované přístupu rakouské školy.

4.1.2 Teorie ceny (z hlediska neoklasické ekonomie)

Ve zjednodušené podobě, jakou ve svém díle představuje její kritik Israel Kirzner můžeme shrnout jádro teorie ceny, jak ji předkládají současné učebnice, následujícím způsobem:

- konkurenční tržní systém zajišťuje okamžité nebo rychlé dosažení ceny daného zboží nebo služby, která vyčistí trh (ta je určena průsečíkem příslušných maršallovských nabídkových a poptávkových křivek);

⁴³ Transakční náklady jsou časové a peněžní náklady na vyjednávání (vyjednávání a kontaktování partnerů, smlouvání) a na uzavírání smluv. – viz Holman R.: *Ekonomie*, Praha, C.H. Beck 2002

⁴⁴ vymezení viz David Lipka a kol. – *Soutěžní politika, Jak EU odmítá bohatství a prosperitu*

- konkurenční tržní systém okamžitě nebo rychle dosahuje vyrovnání mezi trhy, jež je nutné k tomu, aby bylo zajištěno simultánní dosažení ceny čistící trh na každém trhu v systému⁴⁵

Tato teorie ceny samozřejmě předpokládá dokonalou konkurenci, zvláště pak její podmínku dokonalé informovanosti všech subjektů – každý z účastníků trhu by měl vždy znát možná rozhodnutí ostatních účastníků trhu při všech myslitelných úrovních ceny, dále pak rozhodnutí, která ostatní účastníci právě činí a v neposlední řadě by měl vědět, že i ostatní účastníci mají tyto vědomosti. Takto by vypadalo rozhodování jednotlivců v modelu dokonalé konkurenční rovnováhy.

Po vysvětlení dvou základních prvků teorii ekonomie hlavního proudu (dokonalé konkurence a teorie ceny) se můžeme přesunout k samotnému výkladu teorie trhu z pohledu tohoto přístupu.

4.1.3 Neoklasické pojetí trhu – jak fungují trhy

Pro pochopení trhů je nezbytné vědět jak fungují – nestačí pouze nahlížet současný výsledek, ale musíme vědět jaké kroky k němu vedly a co ho ovlivnilo.

Přístup ekonomie hlavního proudu, který se vyvinul z vlivu marshallovské a walrasovské tradice klade důraz na podmínky tržní rovnováhy, „jako výraz řešení systému simultánních rovnic, který se skládá z relativních nabídkových a poptávkových funkcí“⁴⁶. Základním kamenem byla i myšlenka, že ceny se na všech trzích ustavují na určité hladině, která trhy čistí – v praxi to vypadá tak, že cena, která je pro vyčištění trhu příliš vysoká začne klesat a naopak. Tím se na trhu dospěje k jakémusi rovnovážnému stavu. To však předpokládá splnění podmínek dokonalé konkurence, zvláště pak dokonalou informovanost všech subjektů a také nekonečné množství kupujících a prodávajících. A právě na model dokonalé konkurence a tržní rovnováhy klade neoklasická ekonomie stále velký důraz – pouze při dosažení všeobecné rovnováhy je totiž možné optimálně rozložit zdroje a dosáhnout nejefektivnějšího fungování trhů kde nemůže dojít ke vzniku monopolů, kartelových dohod ani fúzí. Předpokládám, že v modelu dokonalé konkurence by nebyly nutné ani státní zásahy, protože vše by fungovalo samo na základě dokonalé konkurence a dosažené rovnováhy.

Rovnovážený stav ani dokonalá konkurence na žádném trhu neexistují, samotný trh jich nedokáže dosáhnout, což podle neoklasické ekonomie dokazují tzv. tržní selhání a proto je více než žádoucí, aby se o napravení těchto chyb zasadil stát pomocí různých zásahů a díky působení úřadu, který bdí nad dodržováním všech pravidel nutných k efektivnímu fungování trhů. Výsledkem by měl být blahobyt celé společnosti, prostřednictvím zajištění spokojenosti jednotlivých spotřebitelů (tím se zabývají antimonopolní úřady – v případě ČR je to již zmiňovaný ÚOHS).

Jednotlivec je v teorii ekonomie hlavního proudu důležitý i z jiného hlediska. Každý jednotlivec je účastníkem trhu a z toho důvodu se musí neustále rozhodovat. A právě rozhodnutí jednotlivce je pro teorii hlavního proudu analytickou jednotkou. Analýza rozhodování se odvíjí od představy, že každý účastník trhu má jasně definovaný problém maximalizace za daných omezení. Kontext všech rozhodnutí je v této teorii v podstatě uzavřený – každý jednotlivec má totiž předem určené pořadí svých cílů, srovnává cenové možnosti určující další budoucí obchod, vždy se řídí maximalizací a je schopen učinit taková rozhodnutí, která nejlépe využívají jeho dostupné zdroje a maximalizují tak jeho užitek. Jelikož je jednotlivec vždy dokonalé informován nemůže ho nic překvapit a to mu právě umožňuje efektivní rozhodnutí. I tento model, stejně jako celý model dokonalé konkurence, nemá v reálném světě skutečný vzor, protože lidské rozhodování probíhá úplně jiným způsobem. Rozhodování má kontext otevřeného konce, kdy si jednotlivec až v jeho průběhu určuje nejdůležitější cíle a jaké zdroje k jejich naplnění má k dispozici. Nesoulad se skutečností vyplývá z toho, že „teoretický model rozhodování, který přijala makroekonomie hlavního proudu, abstrahuje od základních rysů reálného světa, ve kterém se lidé rozhodují“⁴⁷. Tím je lidské

⁴⁵ Kirzner I.: Jak fungují trhy (str. 25) z angl. orig. How Markets Work: Disequilibrium, Entrepreneurship and Discovery, IEA Hobart Paper No. 133, The Institute of Economic Affairs 1997 přel. J. Šíma, Praha, Liberální Institut, MegaPrint Praha 1998

⁴⁶ Tamtéž (str. 16)

⁴⁷ Tamtéž (str. 30)

rozhodování zbaveno svojí původní podoby. Ve skutečném životě totiž nikdy přesně nevíme co přinese budoucnost a s tímto vědomím se také rozhodujeme.

I z toho, jak ekonomie hlavního proudu pohlíží na způsob rozhodování jednotlivců je zřejmé, že se zaměřuje především na podmínky tržní rovnováhy, na kterou klade důraz. Snaží se vysvětlit vztahy, které na trzích převažují a které již fungují, ale nikdy se nezaměřuje na proces, kterým se k těmto vztahům dospělo – ukazuje nám tedy jak trhy fungují, ale již se od jejich stoupenců nedozvíme jak došlo k tomu, že vůbec fungovat začaly. A to je jeden z velkých rozdílů oproti přístupu rakouské školy, který si blíže rozebereme nyní.

4.2 Přístup rakouské školy

Stejně jako na začátku předchozího oddílu bych i zde ráda představila nejprve rakouskou ekonomickou školu jako celek, z hlediska jejího vzniku a metodologie. Seznámení s touto školou považuji za nutné z toho důvodu, že jsem si vědoma skutečnosti, že přístup rakouské školy je méně známý než přístup ekonomie hlavního proudu. I když se situace s povědomím o rakouské ekonomii postupně zlepšuje, nedá se ještě říci, že její koncepce by měly pevné místo v učebnicích ekonomie, což je podle mého názoru velká škoda, protože přínos myšlenek, které rakouská škola hlásá by byl veliký. To si ale ukážeme až později.

Rakouská škola vzešla jako jedna ze tří ekonomických škol z marginalistické revoluce, která začala v roce 1871. Její stoupenci vždy vystupovali s radikálními myšlenkami, za kterými si tvrdě stáli. Dokonce to několikrát vypadalo, že by koncepce rakouské školy mohly získat vyšší popularitu – k tomu došlo na přelomu 19. a 20. století, kdy ekonomie hlavního proudu převzala několik témat rakouské školy. Ovšem možná právě proto, že neoklasická ekonomie převzala pouze část z nich, došlo k tomu, že ostatní byla brána jako méně důležitá a byla odsunuta stranou. Proto zůstala rakouská škola povětšinou spíše méně vlivným směrem.

Škola se vyznačuje důsledným metodologickým subjektivismem a individualismem, kterým se zásadně liší od jiných škol, z nichž většina zastává kolektivistický metodologický přístup. Je to právě odlišná metodologie, díky které je možné aplikovat rakouský přístup na společnost v nejširších souvislostech. Jednou z velkých významných osobností této školy je Ludwig von Mises, pro kterého se základním subjektem analýzy stává homo agens (člověk jednající) – ekonomii chápe jako „integrální součást obecné vědy o lidském chování a nazývá ji praxeologií“⁴⁸. Tu z počátku svého působení uznával i F.A. von Hayek, Misesův nástupce, ale později od ní upustil a začal používat metodu falzifikace hypotéz. V dnešní době mají oba tyto velikáni ekonomického myšlení své nástupce a zastánce, mezi kterými však ne vždy panuje shoda. Obecně lze říci, že ekonomové rakouské školy jsou důslednými zastánci hospodářského liberalismu, nelze už však říci, že se shodují v jeho přesném pojetí – zatímco pro jedny spočívá úloha státu ve vytvoření vhodného prostředí pro fungující tržní ekonomiku, pro druhé nemá existence státu žádný přínos a tak není nutná (nejradikálnějším proudem je tzv. anarchokapitalismus, který jakoukoli roli státu odmítá jako zbytečnou a nežádoucí). Radikálnější v otázce úlohy státu jsou američtí stoupenci L. von Misesa. Současnými nejznámějšími představiteli rakouské školy jsou zřejmě M. Rothbard a I. Kirzner – zvláště o tom druhém se budu ještě zmiňovat.

Po tomto základním představení rakouské školy se můžeme přesunout k dalším jednotlivým bodům, zvláště pak pojetí trhu, které je značně odlišné od pojetí neoklasické ekonomie. Je možné říci, že je jejím pravým opakem. V rámci popisování přístupu rakouské školy již také přistoupím ke kritice přístupu předchozího.

4.2.1 Rakouské pojetí trhu – jak fungují trhy

Nové tzv. rakouské paradigma v pojetí trhu začalo vznikat jako reakce na změny v paradigmatu ekonomie hlavního proudu, ke kterým docházelo po roce 1930. Od této doby se v neoklasické ekonomii začala prosazovat teorie dokonale konkurenční rovnováhy za předpokladu dokonalých informací (tedy známá teorie dokonalé konkurence). Představitelé rakouské školy, jedná se především o dva ekonomické velikány Ludwiga von Misesa a Fridricha Augusta von Hayeka, si

⁴⁸ Kindlová E.: Vybrané kapitoly z rakouské ekonomie, Praha, VŠE 2003

tento posun v ekonomické teorii uvědomovali a to je přimělo k formulování vlastního přístupu.⁴⁹ „Rakušané“ vytvořily základy „nového analytického přístupu k chápání procesu tvorby cen, fungování trhu a úloze analýzy rovnováhy“⁵⁰. A na rozdíl od ekonomie hlavního proudu dokázali vysvětlit proč a jak trhy fungují. Otázkou proč trhy fungují a jak vůbec začaly fungovat se neoklasická ekonomie vůbec nezabývala, což jí bylo ze strany jiných přístupů vytýkáno a společně s nedostatky modelu dokonalé konkurence to nabízelo i silný základ pro kritiku.

Už jsem zmínila jména dvou velkých ekonomů, jejichž práce a teorie jsou pro rakouskou školu v podstatě základem i když dnes je jejich odkaz značně rozšířen popřípadě pozměněn jejich následovníky. Nyní si jejich pojetí (především pak pojetí trhu) představíme blíže.

4.2.1.1 Ludwig von Mises

Tím nejdůležitějším z Misesovy teorie je skutečnost, že kladl důraz na to, že každý trh má dynamickou povahu a jeho hnací silou je podnikatelova vidina možných zisků. To vše se odehrává v nejistém světě. Na rozdíl od neoklasické ekonomie tedy není trh neměnným stavem se všemi možnostmi známými či předem zjistitelnými. Každý podnikatel je onou nejistotou nucen ke spekulacím, ze kterých sestává proces nalézání rovnováhy, který podle ekonomie hlavního proudu vede k dosahování rovnováhy.

Trh je podle Misesa skupina účelově jednajících lidí v nejistém světě a ekonomie má toto jednání zkoumat – nezabývat se pouze analýzou podmínek nutných pro dosažení rovnováhy na trhu.

Jeho důraz na úlohu jednajícího jednotlivce ve vývoji tržního procesu postupně vedl ke vzniku teorie podnikatelského objevování⁵¹, které se budu věnovat níže.

4.2.1.2 Fridrich August von Hayek

Hayek se nezabýval přímo vlivem dynamiky a spekulativního jednání, ale snažil se pochopit a popsat způsoby, jakými jsou účastníci trhu seznámeni se svými vzájemnými postoji a plány. „Stav rovnováhy, podotýká Hayek, je takový stav, ve kterém účastníci trhu nějakým způsobem najednou očekávají, že ostatní účastníci trhu uskuteční přesně ty záměry, které se ve skutečnosti nakonec také uskuteční.“⁵² Důraz se tedy klade na správná očekávání jednotlivých subjektů působících na trhu. Tržní rovnováha spočívá „v soustavě vzájemně se podporujících očekávání“⁵³ a proces dosahování této rovnováhy probíhá na základě vzájemného učení se, při kterém se získávají stále dokonalejší informace. Tímto Hayek ukazuje to, čeho nebyla teorie ekonomie hlavního proudu schopna – a sice nám popisuje jak a proč trhy fungují.

Přes možný počáteční pocit, že se přístupy těchto dvou ekonomů liší následně zjistíme, že mezi nimi panuje spíše shoda než nějaký zásadní rozdíl. V rámci teorie podnikatelského objevování sice každý z nich zdůrazňoval jinou stránku, ale v zásadě jsou to dva způsoby vyjádření teorie fungování trhu, z nichž se každý zaměřuje na popsání jen jedné části z celku. Důležitým prvkem je, že se oba dva ve svých teoriích distancovali od teorie ceny jak ji prezentovala ekonomie hlavního proudu a vlastně i od celého „mainstreamového“ paradigmatu, čímž výrazně přispěli k vytvoření paradigmatu nového, v jehož rámci byla prezentována i kritika přístupu ekonomie hlavního proudu, zvláště pak kritiky modelu dokonalé konkurence, kterou nyní stručně představím.

⁴⁹ To nebyla otázka pouze rakouské školy, ale i jiných.

⁵⁰ Kirzner I.: Jak fungují trhy (str. 23) z angl. orig. How Markets Work: Disequilibrium, Entrepreneurship and Discovery, IEA Hobart Paper No. 133, The Institute of Economic Affairs 1997 přel. J. Šíma, Praha, Liberální Institut, MegaPrint Praha 1998

⁵¹ Anglický termín „entrepreneurial discovery“ má označovat celý „proces podnikatelského odhalování, nalézání a využívání ziskových příležitostí podnikateli“ – viz Kirzner I. – Jak fungují trhy (poznámka překladatele, str. 11)

⁵² Kirzner I.: Jak fungují trhy (str. 21) z angl. orig. How Markets Work: Disequilibrium, Entrepreneurship and Discovery, IEA Hobart Paper No. 133, The Institute of Economic Affairs 1997 přel. J. Šíma, Praha, Liberální Institut, MegaPrint Praha 1998

⁵³ Tamtéž

4.2.2 Kritika modelu dokonalé konkurence

Nedostatkem modelu dokonalé konkurence (nebo chcete-li dokonale konkurenční rovnováhy) jsou dva problémy z nichž každý plyne z něčeho jiného. Ten první vyplývá z nerealistické povahy předpokladů modelu a ten druhý „z vnitřních rozporů, jimiž trpí schopnost modelu vysvětlit a pochopit skutečný svět“⁵⁴.

Nejvíce zpochybňované předpoklady, ze kterých ekonomie hlavního proudu vychází jsou následující:

- předpoklady úzce se vztahující ke způsobu, jakým teorie hlavního proudu modeluje proces rozhodování jednotlivců⁵⁵,
- předpoklady, které obsahují podmínky dokonalé konkurence, jež stojí v popředí teorie hlavního proudu⁵⁶

Vnitřní rozpory teorie vycházejí ze skutečnosti, že již předem předpokládá, že dokonalých informací bylo dosaženo již na počátku. A jelikož dokonalá informovanost znamená dosažení rovnováhy (což je Hayekovo vysvětlení), je zřejmé, že žádný model předpokládající dokonalou informovanost nám nemůže pomoci vysvětlit, jak ke vzniku tendencí k nalézání rovnováhy dochází, protože je již sám modelem dosažené rovnováhy. Právě tento přístup snažící se o takovéto vysvětlení „činí takovou teorii vnitřně rozporuplnou a nesourodou“⁵⁷.

Rakouská škola svoji kritiku přístupu neoklasické ekonomie odůvodňuje svým vlastním konceptem, který nahrazuje neoklasické rozhodování jednotlivce a navíc dokáže odpovědět na otázku jak a proč fungují trhy. Tím konceptem je teorie podnikatelského objevování, kterou se nyní pokusím podrobněji popsat a vysvětlit.

4.2.3 Teorie podnikatelského objevování

Teorie podnikatelského objevování nám ukazuje jak se představitelé rakouské školy dívají na úlohu jednotlivce v tržním procesu a představuje kontrast k rozhodování jednotlivce, jak ho vidí ekonomie hlavního proudu.

„Teorie podnikatelského objevování spatřuje vysvětlení tržních jevů ve způsobu, jak rozhodování podnikatelů, jež jsou činitelna v podmínkách nerovnováhy na trhu, způsobují změny cen a množství zboží na trhu.“⁵⁸ Tržní proces je v tomto případě složen z neustálého podnikatelského objevování, ke kterému dochází díky dynamické konkurenci. Ta zase předpokládá volný vstup na všechny trhy. Na tomto místě je možná vhodné zdůraznit, že obecně je pro přístup rakouské školy tím nejdůležitějším právě volný vstup na trh a svobodný obchod. Pokud jsou tyto dvě podmínky splněny, je tržní proces efektivní a k této efektivitě nejsou nutné ani sebemenší zásahy státu.

Neustálé objevování nových výrobních postupů, technologií či doposud nevyužívaných zdrojů (ačkoli jsou dostupné) vede ke zvyšování efektivity a tím i k většímu uspokojení spotřebitelů.

Koncept objevování nespočívá na rozhodování podle určitého rámce, kterým je veden jednatel při svém rozhodování v teorii hlavního proudu, kdy má přesně vymezené své cíle i zdroje a postupy jakými jich může dosáhnout. Naopak, jednatel nemá během svého objevování téměř žádnou jistotu, musí sám získávat informace potřebné pro jeho následné rozhodnutí a je tak nezbytné jeho aktivní jednání vedené vidinou budoucího zisku. Jen v takovémto případě má jednatel svobodu volby a může se skutečně sám rozhodovat. V teorii rozhodování jedince je svoboda jen zdánlivá – ve skutečnosti je totiž jedinec již předem omezen daným rámcem, který ho v podstatě nutí pouze k jednomu jedinému rozhodnutí a to je špatné ačkoli (nebo možná právě proto, že) je podle teorie hlavního proudu takové rozhodnutí nejlepší. Takový způsob rozhodování postrádá jakoukoli tvořivost – konečná rozhodnutí jsou sice neomylná, ale skutečné rozhodování jednotlivce je v tomto

⁵⁴ Tamtéž (str. 26)

⁵⁵ Tento proces je podrobně popsán v kapitole 4.1.3 Neoklasické pojetí trhu – jak fungují trhy

⁵⁶ Kirzner I.: Jak fungují trhy (str. 29) z angl. orig. How Markets Work: Disequilibrium, Entrepreneurship and Discovery, IEA Hobart Paper No. 133, The Institute of Economic Affairs 1997 přel. J. Šíma, Praha, Liberální Institut, MegaPrint Praha 1998

⁵⁷ Tamtéž (str. 27)

⁵⁸ Tamtéž (str. 37)

případě vytlačeno. Podle tohoto konceptu nemůže nikdy dojít k situaci, že by nebyla využita jakákoli zisková příležitost – neustále totiž dochází k záměrnému hledání informací, jejichž hodnota i náklady na její získání jsou předem dány.

To však neplatí pro koncept objevování – to totiž nespočívá v záměrném konání, ale jak již z významu slova vyplývá v „pouhém“ odhalení dosud nevyužitých (přehlížených) ziskových příležitostí. Při tom může zůstat příležitost i nevyužitá – k tomu dojde v případě, že ji nikdo nezpozoruje, což je mnohem reálnější než představa, že bude nevyhnutelně využita každá zisková příležitost, jak tomu je v neoklasické ekonomii.

Jednotlivec při nějaké činnosti, kdy vytváří akt objevu, utváří svoje preference vědom si nejistoty v jaké tak činí. Objevuje existenci nějaké příležitosti, nevyužívá pouze určité „dané“ příležitosti jak tomu je v neoklasické ekonomii. Jednotlivec tak vytváří rámec, což představuje již zmíněný akt objevu a důležitým prvkem je právě ono vytvoření rámce – ten není předem daný, vytváří se až v okamžiku jednání. Podle Misesa je veškeré lidské konání objevováním (což je dáno nejistotou budoucnosti), které odhaluje dosud nezpozorované hodnoty – v tomto spatřuje Mises paralelu mezi „konáním jednotlivce a ryzí funkcí podnikatele. Tato ryzí funkce podnikatele spočívá v levném nákupu a drahém prodeji, tzn. v objevení toho, že trh něco nedoceňuje, takže jeho pravá tržní hodnota do této chvíle nebyla všeobecně rozpoznána.“⁵⁹ Podnikatel si uvědomí, že existuje hodnota, kterou dosud na trhu všichni přehlíželi – a právě to, že ji on odhalil (objevil) mu nabízí budoucí zisk, který nebyl dříve očekáván. Zde je vidět rozdíl mezi teorií podnikatelského objevování rakouské školy a rozhodováním jednotlivce podle teorie hlavního proudu – tam je totiž zisk očekávaný, protože je dostupný předem. Dostupný a tudíž nepřekvapivý je z toho důvodu, že je ho dosaženo po automatickém provedení plánu, který byl stanoven předem a bylo tak možné zisk očekávat.

Na trhu, který je popsán pomocí modelu rovnováhy není pro podnikatelské objevování místo, protože dění na trhu je již předurčeno a podnikatel nemůže změnit předem daný sled událostí. Naopak v „nerovnovázném“ světě je pro podnikatelské objevování velký prostor a na jeho základě může docházet i ke skutečným změnám. A proč tomu tak je? Díky nedokonalé informovanosti jednotlivých subjektů na trhu. To, co je pro neoklasickou ekonomii nemyslitelné se v konceptu podnikatelského objevování stává hnací silou. Může klidně dojít k situaci kdy se stejná komodita prodává na dvou rozdílných místech za rozdílnou cenu a přestože jsou náklady na dopravu mezi těmito místy nulové, dochází k tomu, že někteří jednotlivci dále nakupují danou komoditu draž než by mohli. Důvod proč tomu tak je je jednoduchý – oni prostě nevědí, že existuje možnost koupit takové zboží někde jinde a za nižší cenu. Tím vzniká příležitost pro čistý zisk, který plyne právě z rozdílu mezi těmito cenami. A právě v tomto momentě se otevírá prostor pro podnikatelskou ostražitost, díky které je taková zisková příležitost zpozorována nějakým podnikatelem, který ji logicky začne využívat – začne dodatečně nakupovat na trhu s nižší cenou, čímž se tato cena zvýší, a prodávat na trhu s vyšší cenou, která se následně bude snižovat. Díky podnikatelskému objevu se budou obě ceny postupně přibližovat až se rozdíl mezi nimi úplně setře nebo bude minimální, čímž zmizí i zisková příležitost. Znovu se tak otevře možnost pro další objevování, které je umožněno neustálými změnami na trhu, které zapříčiňují vznik nových situací, kterých si většina účastníků trhu nevšimne a opět dojde k cenovým rozdílům a nerovnováze na trhu. Zde začíná celý proces objevování znovu – opět si ostražitý podnikatel všimne příležitosti čistého zisku a podle toho začne jednat a tak stále dokola. Výsledek je následující: „Tendence k vytvoření jediné ceny je neustále narušována – ale nepřetržitě obnovována.“⁶⁰

Jak již víme z předchozího výkladu, byla by tato situace, kdy na trhu existuje nerovnováha, naprosto nemyslitelná pro ekonomii hlavního proudu. Přesto je však možné, že i na rovnovážném trhu existují současně rozdílné ceny téhož produktu. Vysvětlení je však od rakouské teorie odlišné. Stále platí předpoklad dokonalé informovanosti. Kupující platící vyšší cenu si uvědomuje, že je možné koupit tuto komoditu levněji (je tedy dokonale informován), zároveň ale ví, že „k tomu, aby přesně zjistil, jak by mohl využít této nižší ceny, by musel vynaložit takové množství učení nebo hledat zdroje v takovém rozsahu, že se mu vyplatí dále platit vyšší cenu“⁶¹. V takové situaci není porušen ani model dokonalé informovanosti ani není narušena tržní rovnováha, a proto ji neoklasická ekonomie může bez problémů přijmout. Navíc dokáže takto vysvětlit i odlišnosti cen, ke kterým ve skutečném

⁵⁹ Tamtéž (str. 41)

⁶⁰ Tamtéž (str. 44)

⁶¹ Tamtéž (str. 45)

světě samozřejmě dochází a ospravedlňuje jejich existenci i v rámci své teorie, protože neschopnost vysvětlení jejich existence by znamenala chybnost teorie ekonomie hlavního proudu.

Ekonomie hlavního proudu nezahrnuje do svého konceptu podnikatelské objevování z toho důvodu, že je nepředvídatelné a dokonce se zdá být chaotické. Navíc připouští možnost omylů, chybných rozhodnutí⁶², ke kterým dochází na základě neznalosti všech relevantních informací. Ale právě jen díky tomu, že začneme uvažovat objevování jako součást podnikatelského chování, můžeme vysvětlit jak a proč trhy fungují. To ovšem ekonomie hlavního proudu nedokáže. Vysvětlení tržní koordinace není bez prvku objevování možné, pokud ovšem a priori neprohlásíme, že k ní dochází vždy plně a neustále.

Teorie podnikatelského objevování nám nabízí odpovědi na základní otázky, které neoklasická ekonomie opomíjí nebo na ně odpovědět nedokáže. Navíc vysvětlení, plynoucí z této teorie, odkazují k dalším aspektům tržní ekonomiky a umožňují nový pohled na jevy, ke kterým ve skutečné ekonomice dochází – ať už je to v oblasti ekonomie reklamy, ekonomie blahobytu či ekonomie antimonopolního zákonodárství.

Posledně zmiňovaná politika antimonopolního zákonodárství bude tématem následující kapitoly, ve které se pokusím ukázat hlavní rozdíly v chápání této problematiky a popsat výhrady, které má rakouská škola k jejímu uplatňování ze strany ekonomie hlavního proudu.

⁶² Tím jsou myšleny chyby, které se projevují jako výše zmíněné příležitosti čistého zisku.

5. Antimonopolní politika⁶³

Jak se jednotlivé myšlenky a teorie neoklasické ekonomie a zároveň i kritika, kterou na ně směřuje rakouská škola, projevují v praxi, si ukážeme na rozboru reálné problematiky, která je dle mého názoru jednou z nejčastěji probíraných jak v médiích, tak u odborné veřejnosti. Vychází to i ze skutečnosti, že samotná ochrana hospodářské soutěže se často nazývá ne úplně odpovídajícím výrazem – často se totiž, zvláště v médiích, setkáme s termínem antimonopolní politika, který je myšlen jako synonymum pro ochranu hospodářské soutěže. Je však důležité si uvědomit, že antimonopolní politika je termín popisující užší oblast – a sice, jak již ze samotného termínu vyplývá, oblast boje proti monopolům. A právě na problematice monopolů a přirozených monopolů bych chtěla ukázat základní prvky neoklasické ekonomie, která je velkým zastáncem ochrany hospodářské soutěže jako celku, a následně i jejich kritiku ze strany rakouské školy. Nutno také podotknout, že v podstatě všechny tržní struktury, kterými se zabývá politika hospodářské soutěže – v ČR v čele s ÚOHS – ať už to jsou kartelové dohody, fúze či zneužití dominantního postavení jsou jejím hlavním tématem právě proto, že mohou vést k získání monopolního postavení, které je dle tohoto přístupu nežádoucí. Problematika monopolů se tak vztahuje ke všem oblastem, kterými se ochrana hospodářské politiky zabývá a proto se budu této tématice věnovat podrobněji. Je totiž možné na ní ukázat ty nejzákladnější prvky jednotlivých přístupů.

5.1 Neoklasický přístup k antimonopolní politice

Neoklasická ekonomie rozlišuje tři druhy monopolů, z nichž má každý jiný důvod a podmínky vzniku. Ke každému z nich se také přistupuje jiným způsobem a ne všechny, alespoň podle ekonomie hlavního proudu, mají negativní vliv na tržní proces.

Postupně se budu věnovat všem třem druhům monopolu, v každé části však nejprve jednotlivé monopoly vymezím, protože jejich význam nemusí být pro každého úplně jasný. S definicemi, které slouží jako výchozí bod v rozboru této problematiky se můžeme běžně setkat v současných souhrnných učebnicích ekonomie.

5.1.1 Monopol

Monopol je „tržní situace, kdy je na trhu jediný prodávající“.⁶⁴ Tato definice vychází z překladu řeckých slov *monos* – jediný a *polein* – prodávat. Toto základní vymezení je někdy ještě doplněno o další – například že produkt jediného prodávajícího na trhu je produkt jedinečný a nemá proto vhodné substituty.⁶⁵ Monopol je tak považován za opak dokonalé konkurence, s jejímž konceptem jsme se seznámili výše. Jak však uvidíme dále, je sama tato definice dosti problematická, vyvolává spoustu otázek a nabízí hned několik možností ke kritice.

V podstatě pouze tento druh monopolu je podle neoklasické ekonomie špatný a má negativní vliv na tržní proces, protože je neefektivní. Proč tomu tak podle tohoto přístupu je, si vysvětlíme nyní.

V přístupu neoklasické ekonomie je zásadní otázka pojetí trhu. Již jsme si vysvětlili, že tato škola chápe trh jako neměnný stav a proto je její hlavní náplní právě zkoumání rovnováhy takového trhu, protože rovnováha je chápána jako výsledek efektivního fungování. Důležitým pojmem v rámci pojetí trhu je již zmiňovaná dokonalá konkurence. A právě od srovnání s ní se odvozuje špatnost monopolu, který v očích teorie hlavního proudu rozhodně není efektivní, což vede k poškozování spotřebitelů a tím se i snižuje blahobyt celé společnosti. Údajná⁶⁶ neefektivnost monopolu je podle tohoto přístupu závažným argumentem ve prospěch antimonopolního zákonodárství, které vzniklo na základě domněnky, že tržní síla vzniklých monopolů ohrožuje spotřebitele.⁶⁷ Neefektivnost je spatřována především ve zvyšování cen, snížení výroby a zhoršení kvality. O tom už jsme ostatně

⁶³ V této kapitole budu tento termín používat v onom užším smyslu.

⁶⁴ Holman R.: *Ekonomie* (str. 697), Praha, C.H. Beck 2002

⁶⁵ viz Sojka M., Konečný B.: *Malá encyklopedie moderní ekonomie*, Praha, Libri 1999

⁶⁶ Proč je tato „neefektivnost“ údajná se pokusím vysvětlit v kapitole týkající se přístupu rakouské školy.

⁶⁷ viz Sojka M., Konečný B.: *Malá encyklopedie moderní ekonomie* (str. 145-146), Praha, Libri 1999

mluvili v kapitole o zneužívání dominantního postavení. Na tomto místě zatím pouze podotknu, že to nebyli spotřebitelé, kdo inicioval vznik antimonopolního zákonodárství a státních regulací.

5.1.2 Přírozený monopol

„Přírozený monopol je firma nebo odvětví, jejichž průměrné náklady na jednotku produkce prudce klesají v celém rozsahu výstupu, jako například v místním rozvodu elektřiny. V takové situaci jediná firma, monopol, může nabízet produkt daného odvětví efektivněji, než kdyby o to usilovalo několik firem.“⁶⁸

Jinými slovy řečeno, jedna firma může uspokojovat tržní poptávku s nižšími náklady, než kdyby v odvětví působilo více menších firem. Důležité je, že „monopol za těchto podmínek vzniká přirozeným působením tržních sil (např. potrubní dodávka vody domácnostem – v dané oblasti je obvykle levnější, povede-li rozvody vody jediná firma, než kdyby mělo kompletní potrubní vedení od zdroje vody k domácnostem existovat vícekrát)“.⁶⁹ Přírozené monopoly vznikají především v tzv. síťových odvětvích, kdy je poskytnutí služby vázáno na určitou přenosovou síť. Konkrétními případy jsou například dodávky elektrické energie, vody či telekomunikační služby.

Přírozený monopol, jakožto vědomě a záměrně udržovaný kvůli nejvyšší možné efektivnosti, je tak vlastně výjimkou z modelu dokonalé konkurence, který předpokládá nekonečné množství výrobců a spotřebitelů.

Právě přírozený monopol je nutné pečlivě odlišovat od „normálního“ monopolu, který je ze strany ekonomie hlavního proudu považován za neefektivní, jak už jsme si ostatně řekli výše. Přírozený monopol, na rozdíl od něj, nepodléhá kritice ze strany neoklasické ekonomie, naopak je jejím přístupem zdůvodňován jako výhodný.

Zatímco přírozený monopol je, podle definice, vynucený okolnostmi a je z hlediska efektivnosti nejvýhodnější možností (podle zastánců teorie hlavního proudu), tak naopak monopol, který nevznikl přirozeným působením tržních sil je nutné ze strany státu buďto regulovat nebo ho v rámci antimonopolní politiky „zakázat“ (opět chápáno ve smyslu výše zmíněné definice přirozeného monopolu podle neoklasické ekonomie). Tak dochází k paradoxní situaci, kdy stát na jedné straně vznik monopolů obhajuje a podporuje a na straně druhé proti monopolizaci trhu velice ostře bojuje. To je v současné době případ nejen České republiky, ale obecně celého ekonomického světa, což ovšem nemusí nutně znamenat, že takto zvolená cesta je ta nejlepší možná.

Pro tento druh monopolu, dle neoklasické ekonomie, neplatí, že by docházelo ke zvyšování cen, omezení výroby či zhoršení kvality a proto není jeho existence nežádoucí, tedy není nutné jeho zakazování prostřednictvím antimonopolní politiky. To se nám snaží ukázat i následující definice, ze které se vychází. „Přírozený monopol, kde je monopol z hlediska nákladů nejefektivnější strukturou, není ani vhodné omezovat antimonopolními zákony. V tomto případě je vhodnější regulovat monopol, než vydávat antimonopolní zákony.“^{70, 71} Do rukou státu se díky takovému přístupu dostává velká moc, kterou úřady pověřené jejím vykonáváním plně využívají při každé příležitosti. Otázkou zůstává jestli to je ve skutečnosti tak přínosné jak jednotlivé úřady tvrdí. Regulaci jako vhodnému prostředku ochrany spotřebitele se budu podrobně věnovat v další části svojí práce

5.1.3 Institucionální (koncesovaný) monopol

Posledním „druhem“ monopolu je institucionální neboli koncesovaný (někdy i administrativní) monopol. Již z názvu se dá odvodit na jakém principu tento monopol funguje a jak vzniká. Je to poskytnutí výsady operovat na vymezeném území jako jediný dodavatel, často se překrývá s přirozeným monopolem. Takováto výsada je zásahem státu, který považuje některé služby poskytované tzv. síťovými energetickými podniky, tedy zvláště dodávky tepla a energie, za součást základních podmínek pro bydlení či podnikání. Je tedy v zájmu státu, aby tyto podmínky byly

⁶⁸ Samuelson P.A., Nordhaus W.D.- Ekonomie, Praha, Svoboda 1991

⁶⁹ viz www.center.cz

⁷⁰ Tamtéž

⁷¹ V těchto dvou větách se skrývá hned několik mýtů, které budou vyvráceny v samostatné kapitole.

dostupné všem a proto jsou udělovány již zmíněné výsady na jejichž základě vznikají právě institucionální monopoly s tzv. zásobovací povinností. Laicky řečeno jde v podstatě o výměnu „něco za něco“ – za udělení koncesovaného monopolu je subjekt, kterému byl monopol udělen, povinen zajistit zásobování i těch méně „lukrativních“ oblastí. Pro názornost uvedu příklad z oblasti zásobování elektrickou energií – majitelé elektrických přenosových sítí by mohli preferovat připojení určitých skupin odběratelů, kteří mají vysokou spotřebu oproti jiným, kteří mají menší odběr a navíc jsou ve vzdálené lokalitě. To nemůže stát dopustit, protože všeobecná dostupnost elektrické energie je jeho cílem – jde mu totiž o obecné blaho, veřejný zájem. A tak je právě zde místo pro zásah státu, který udělí dané firmě zásobovací povinnost. Ta však pro podnik znamená určité znevýhodnění (např. v podobě vzniku dalších nákladů na vytvoření rozsáhlejší sítě) a proto je současně s ní udělen i koncesovaný monopol, jako kompenzace, která pro danou firmu představuje ochranu před konkurencí.⁷² Je však těžké určit jestli je tato „náhrada“ odpovídající a jestli to skutečně vede k obecnému blahobytu. Ti, kteří díky tomuto zásahu ze strany státu mohou začít využívat nově poskytovaných služeb (v našem případě elektrické energie) jsou jistě maximálně spokojeni. Ale je daň v podobě omezení konkurence, kterou sama ekonomie hlavního proudu označuje za to nejdůležitější a tvrdě bojuje proti všem činnostem, které ji omezují, opravdu přiměřená přínosu, který to má pravděpodobně „pouze“ pro menšinu obyvatel? A je vůbec možné na tuto otázku objektivně a se vši platností odpovědět? K tomuto tématu se ještě vrátíme v rámci popisu přístupu rakouské ekonomické školy.

5.2 Rakouský přístup k antimonopolní politice

Přístup rakouské školy můžeme dát v otázce monopolů (obecně) do protikladu k přístupu neoklasické ekonomie. Jak jsem již zmínila, jde především o velký rozdíl v chápání trhu – pro rakouskou školu je trh stále se rozvíjející proces, který se neustále mění, zatímco pro neoklasickou ekonomii a zmiňovanou Chicagskou školu je trh statický a je tak možné zkoumat jeho rovnováhu. Trhy podle rakouské školy vznikají a mění se na základě rozhodnutí jednotlivých subjektů, které se rozhodují tak, že volí mezi jednotlivými alternativami. K tomu je člověk nucen pod tíhou faktu, že všechny zdroje jsou omezeny, přičemž tím nejzásadnějším je omezení časové – o konečné volbě tedy rozhodují naše preference.⁷³ Zde rakouská škola vychází z myšlenky svobodného trhu, kde o konečné podobě tohoto trhu vždy rozhodují spotřebitelé – tato teorie je zvláště důležitá v problematice přirozených monopolů a samozřejmě i monopolů obecně.

Pro ekonomy rakouské školy s jejich pojetím trhu nejsou monopoly ani přirozené monopoly (pokud vůbec připustí jejich existenci) problémem. Pro fungování trhu je totiž vždy rozhodující spotřebitel – jeho přání, které se jednotlivé firmy snaží co nejlépe uspokojit.

Nyní si ukážeme, jak se právě rakouská škola staví k otázce jednotlivých druhů monopolů a současně s tím si představíme i kritiku, která směřuje k přístupu neoklasické ekonomie.

5.2.1 Monopol

Na tomto místě bych se ještě ráda vrátila k definici monopolu vycházející z překladu slov *monos* a *polein*, tedy že monopol je takový stav, kdy je jediný prodávající na trhu. Podle Josefa Šímy je však tato definice chybná. Záleží totiž na vymezení a otázkou je: „Prodávající čeho a na jakém trhu?“ – postupným zúžením definic jak produktu, tak trhu, dospějeme k závěru, že každý je monopolistou (př. „Pekař v pekárně A je jediným producentem housek typu A na celém světě.“). Jakmile však definujeme trh či produkt ze širšího pohledu, vypadá vše jinak – např. Český Telecom byl svého času monopolistou v oblasti přenosu hlasové služby v ČR, ale není monopolistou (tedy jediným prodávajícím) pokud za produkt (v tomto případě službu) označíme přenos informací – zde má Telecom mnoho konkurentů (internet, pošta, zasilatelské služby). Zásadní význam má tedy otázka substitutů a jejich dostupnosti.⁷⁴

⁷² více viz Informační materiál o regulačním orgánu pro energetiku (Greenpeace)

⁷³ viz Kulig M. – Problematika konkurence v odvětví elektroenergetiky (s důrazem na ekonomickou teorii)

⁷⁴ viz Šíma J.– Parlamentní zpravodaj 11/2000

Podle přístupu rakouské ekonomie může dojít ke vzniku monopolu pouze za předpokladu, že daná firma uspokojuje přání spotřebitelů lépe, než ostatní firmy, které jsou následně nuceny zlepšit poskytované služby nebo odejít z trhu.⁷⁵ To je princip konkurenčního boje, jehož výsledkem je větší spokojenost spotřebitele.

To ovšem funguje pouze za předpokladu, že nedojde k žádným státním zásahům. Ve skutečnosti k nim však dochází právě ve chvíli, kdy jedna firma získá na trhu dominantní postavení a státní úředníci, v obavě, aby nedošlo k poškození spotřebitele, začínají jednat.⁷⁶

Jak jsme již ukázali v předchozím oddíle, nejčastějším argumentem, který pověřené úřady používají pro obhajobu regulace, je teorie, že jakmile firma získá monopol, dojde k následnému zvýšení cen a tedy k poškození zákazníka. Jednoduchým protiargumentem však je (samozřejmě za splnění předpokladu svobodného trhu), že toto zdražení, popřípadě zhoršení služby by vedlo k opětovnému vstupu konkurentů na trh. Dlouhodobější dominantní postavení na trhu si totiž může udržet pouze ta firma, která uspokojuje přání spotřebitele lépe než to dělá současná konkurence nebo jak by to dělala konkurence potenciální. Právě potenciální konkurence má důležitý význam, protože je pro monopolní nebo dominantní firmu stálou hrozbou, která nutí k inovacím a poskytování kvalitnějších služeb. Takové konkurenční prostředí je zřejmě tou nejlepší zárukou pro stálou spokojenost spotřebitele. Že se firma s monopolním ani dominantním postavením na trhu nemusí nutně uchýlit ke zvyšování cen a zhoršování kvality svých výrobků či služeb si ukážeme na příkladu americké společnosti Alcoa.

Na trhu bauxitu a hliníkových výrobků měla tato společnost dlouhodobě dominantní postavení, které si udržovala díky neustálým technologickým inovacím, které snižovaly náklady a následně i ceny – v roce 1887 stála libra hliníkového ingotu 5 dolarů a postupně se snižovala až na 22 centů za stejné množství v roce 1937. Podle teorií neoklasické ekonomie by se dal očekávat spíše opačný vývoj. Takže kde se stala „chyba“? Společnost Alcoa se totiž nechovala jako kdyby byla jedinou firmou na trhu navždy, ale byla si vědoma možné konkurence, která může na trh kdykoli vstoupit. Proto se zaměřila na inovace, aby byla co nejefektivnější a touto cestou „zamezila“ přístup ostatním potenciálním subjektům. Tato společnost nikdy nepoužívala žádné nekalé praktiky, ani nedošlo ke zvýšení ceny či zhoršení kvality, přesto však byla v roce 1939 obviněna z monopolního chování. První soud dopadl ve prospěch firmy, avšak v roce 1945 toto rozhodnutí zrušil odvolací soud s tím, že efektivnost není omluvou za vyloučení konkurence. Odůvodnění soudce pro takové rozhodnutí znělo: „Alcoa tvrdí, že nikdy nevyklučovala konkurenci. Ale my si nedokážeme představit účinnější vyloučení než konfrontování každého nově vstupujícího s kapacitou již rozvinutou ve velké organizaci, s výhodou zkušeností, obchodních kontaktů a elitního personálu.“⁷⁷ Společnost byla jinými slovy potrestána za svůj úspěch a tak musela být nějak omežována.

Mám pocit, že v tomto případě postačí „selský rozum“, aby si člověk uvědomil, jak je toto rozhodnutí špatné a hloupé. Je to jako kdybychom ve fotbalovém utkání mezi dvěma týmy, mezi nimiž je rozdíl několika tříd, určili počáteční skóre 5:0 ve prospěch slabšího z týmů, protože ten přeci nemůže bez určité ochrany (v podobě skóre) hrát proti úspěšnějšímu týmu, který má lepší hráče. Nebo se nabízí příklady i z jiných sportů – např. běhu na 100 metrů, kdy by běžec dosahující nejlepších časů musel běžet třeba pozpátku nebo skákat na jedné noze, aby i ostatní měli šanci ho porazit. Říkáte si – to je absurdní? Ano, je a stejně tak je tomu i v případě omezení firmy z důvodu, že je prostě lepší a úspěšnější než ostatní.

Na tomto příkladu společnosti Alcoa je asi nejlépe vidět, jakou úlohu na svobodném trhu hraje konkurence. Ta sama o sobě zajišťuje efektivní fungování trhu a nepotřebuje žádnou výpomoc ze strany státu (tím mám na mysli např. státní regulace). Prvek konkurence je zásadní u všech druhů monopolu, na případu „normálního“ monopolu se dá však nejlépe ukázat, jak funguje, když není nijak omežována. A proto jí budu nyní věnovat více prostoru.

⁷⁵ Toto je podle mého názoru jediná možnost jak dojde ke vzniku přirozeného monopolu – skrze přirozené působení tržních sil.

⁷⁶ Typickým příkladem je již zmiňované udělování pokut firmě Microsoft.

⁷⁷ Viz Armentano D.T.: Proč odstranit protimonopolní zákonodárství, Praha, Liberální Institut, MegaPrint 2000 – celý případ rozebírá podrobněji.

5.2.1.1 Konkurence

Konkurence jako taková je pro svobodný trh asi tou nejdůležitější složkou, bez které by daný trh nemohl být skutečně svobodný, volný. Již dříve jsem se zmínila, že v reálném světě neexistuje tzv. dokonalá konkurence, kdy jsou všechny ekonomické subjekty dokonale informovány a není ani možné tohoto stavu přirozenou cestou dosáhnout. Přesto je však úloha konkurence velice důležitá.

Konkurenční, soutěžní prostředí je výhodné především pro spotřebitele a proto jakékoli zásahy státu v podobě rozhodnutí Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže, která vedou k omezení nebo úplnému znemožnění konkurence (v podobě udělování státních monopolů), nemají žádné opodstatnění. Myšlenka, že soutěžní prostředí může být „destrukční“ pokud firma s nižšími cenami vytlačí z trhu firmu s vyššími cenami je mylná – soutěž takto možná působí „destrukčně“ na zaniknuvší firmy, ale z pohledu spotřebitele je naopak výhodná. Podle mého názoru navíc není pravda, že firmu s vyššími cenami vytlačí z trhu firma s nižšími cenami – o další existenci firmy totiž vždy rozhodují spotřebitelé a pokud daná firma neuspokojuje dostatečně jejich přání, přestanou kupovat její zboží nebo využívat jejích služeb. Taková firma má poté dvě možnosti. Buď odejde z trhu nebo se „pustí do konkurenčního boje“ s firmou, která byla dosud úspěšnější – zlepší svoje služby, sníží ceny... a na to musí opět reagovat druhá firma. Pro spotřebitele je tento „boj“ jistě výhodný, protože tlačí ceny dolů.

K takovému vývoji ovšem dojde pouze za předpokladu, že trh, na kterém obě firmy působí je opravdu svobodný a konkurenční. To znamená, že ani jedna z firem není jakýmkoli způsobem zvýhodňována státem (např. subvencemi).

Konkurence přispívá ke zlepšování poskytovaných služeb a zboží, protože neustále nutí jednotlivé subjekty k inovacím, jejichž výsledkem je celkově vyšší kvalita – každá firma chce totiž logicky získat co největší podíl na trhu a jediná cesta k tomuto cíli vede přes kvalitní nabídku a spokojeného zákazníka.

V dnešním globalizovaném a „rychlém“ světě je pro schopnost konkurovat nutná specializace. Časově a hlavně technicky není možné, aby se jeden podnik věnoval výrobě několika rozdílných výrobků najednou.⁷⁸ Je sice pravda, že širokou nabídkou sortimentu si firma může získat relativně hodně spotřebitelů, ale vždy se může objevit konkurenční firma, která se zaměřuje jen na výrobu některých výrobků a v kvalitě i ceně může původní nespécializovanou firmu předčít. Z ekonomického hlediska se tedy zdá nejvýhodnější, aby se každá firma specializovala a ve svém oboru se snažila získat odbytiště po celém světě. Pokud tomu nebrání celně-politická nebo jiná protekcionistická opatření, dojde k tomu, jak říká ve své knize Ludwig von Mises, „že v každém výrobním odvětví zbude poměrně málo podniků nebo dokonce jen jediný, který si klade za cíl specializovat se co nejvíce a zásobovat celý svět“.⁷⁹

Důležitým poznatkem v oblasti konkurence je, že není rozdílu mezi potenciální a skutečnou (reálnou) konkurencí – obě totiž nutí firmu v dominantním nebo monopolním postavení zlepšovat svoje služby, protože jinak se vystavuje nebezpečí, že na její chyby a nedostatky zareaguje stávající nebo nová konkurence.

Opět je nutné připomenout, že tento princip se týká celého trhu, tedy i tzv. přirozených monopolů – zde je důležitý zvláště prvek potenciální konkurence, kterému se budu věnovat podrobněji v následujícím oddílu.

Toto všechno však může fungovat pouze na svobodném trhu bez zásahů státu. Většina států, Česká republika je toho dobrým příkladem, se však k různým zásahům do chodu trhu uchyluje. V oblasti monopolů a zvláště těch „přirozených“ je činnost státu velice zřetelná – jednotlivými kroky, nejčastěji regulací, tak stát ve jménu spotřebitele omezuje konkurenci a znemožňuje vznik konkurenčního prostředí, které je tím nejlepším způsobem jak zajistit spokojenost spotřebitele – proč tomu tak je jsme si ukázali výše.

Nepopírám, že na začátku měla ekonomická teorie podporující státní zásahy jistě dobrý úmysl. V praxi se to však neosvědčilo a jiné přístupy nabízejí efektivnější způsob řešení, proto by bylo na místě uvážit změnu stávajícího přístupu. To by ovšem doprovázelo rušení úřadů, které mají ochranu

⁷⁸ To se týká především výroby.

⁷⁹ von Mises L.: Liberalismu (str. 79), Praha, Liberální Institut, Ekopress 1998

soutěže ve svých kompetencích, proti čemuž samozřejmě bojují všichni jejich zaměstnanci a neustále se snaží přesvědčit o své důležitosti. Bohužel se jim to zatím daří.

Rakouská škola dochází v otázce monopolů k jednoznačnému závěru – svobodný vstup na trh a konkurenční prostředí jsou tím nejlepším způsobem jak dosáhnout efektivnosti a spokojenosti spotřebitelů. Důležité je, že toto platí nejenom pro „normální“ monopoly, ale stejně tak i pro tzv. přirozené monopoly (ve smyslu, v jakém je chápe ekonomie hlavního proudu) – i zde by totiž konkurence podle „Rakušanů“ měla vést k vyšší efektivitě.

Někteří z ekonomů však jakoukoli existenci tzv. přirozených monopolů (tedy vznik monopolu na základě dosahování vyšší efektivnosti pokud v daném odvětví působí pouze jedna firma) popírají a vycházejí při tom ze studia trhů síťových odvětví (která jsou dle neoklasických ekonomů přirozeně monopolní), kde v minulosti běžně fungovala konkurence a žádný přirozený monopol (pokud nebyl vytvořen státem) zde nevznikl. Zastánci tohoto přístupu označují existenci přirozeného monopolu za mýtus. Co přesně onen mýtus je, ukáží v zápětí.

5.2.2 Přirozený monopol - Mýtus „přirozeného monopolu“

Za mýtus týkající se přirozených monopolů je označována nejen samotná definice a z ní vyplývající závěry – tedy, že pokud by na trhu, který je tzv. přirozeně monopolní působila více jak jedna firma, vedlo by to k vyšším cenám a tím i k nespokojenosti spotřebitelů. Autoři⁸⁰ za mýtus označují i myšlenku, že s teorií přirozeného monopolu přišli nejdříve ekonomové a až poté ji vlády použily k ospravedlnění vzniku licencovaných monopolů. Podle DiLorenza je opak pravdou – teorie byla vytvořena a použita až zpětně kvůli odůvodnění státních zásahů.

Teorie přirozených monopolů je navíc ahistorická, protože nikde není doloženo, že by existence jediného výrobce, který dlouhodobě dosahuje nižších průměrných nákladů vedla ke vzniku permanentního (stálého) monopolu. Žádné empirické studie nepotvrzují teorii týkající se přirozeného monopolu, která je obsažena v jeho definici – a sice, že pouze jediná firma může dosahovat úspor z rozsahu. Naopak z údajů shromážděných z oblastí energetiky, kabelové televize, distribuce plynu či pevné telefonie vyplývá, že když bylo dané odvětví deregulováno, tedy byl konkurenčním firmám umožněn volný vstup na trh, tak nedošlo ke zvýšení cen, ale naopak začaly klesat (zatímco tam, kde byla konkurence státní regulací omezena došlo k zásadnímu zdražení).⁸¹

Jako další argument proti existenci přirozených monopolů v síťových odvětvích je možné použít několik statistik, které vznikly na základě ekonomických studií.

Harold Demsetz uvádí, že například v roce 1907 působilo v Chicagu 45 společností dodávajících elektřinu, v roce 1905 byly ve velkých amerických městech vždy minimálně dvě telefonní společnosti – těmito údaji tedy autor dokazuje, že přirozený monopol jako takový neexistuje. V těchto dobách totiž v daných odvětvích existovala tržní konkurence, která však byla brzy nahrazena státními regulacemi a to z důvodu nátlaku firem, které se obávaly svojí konkurence.⁸²

Také Walter J. Primeaux studoval 20 let konkurenční „boj“ v oblasti elektrické energie a došel k závěrům, které taktéž vyvracejí teorii přirozeného monopolu. Ve své knize⁸³ poukazuje na fakt, že díky volné soutěži se zlepšily poskytované služby, snížily se jejich ceny a i samotní spotřebitelé upřednostňovali konkurenční prostředí před regulovaným monopoem. Zhruba deset let po publikování těchto výsledků se v Kalifornii přešlo právě v oblasti elektroenergetiky od kontrolovaného monopolu k otevřenému trhu a postupně se přidávaly i další státy.

V oblasti kabelové televize je situace obdobná – ceny ve městech s konkurenčním prostředím jsou výrazně nižší (dle průzkumů T. Hazlitta až o 23%).⁸⁴

Na svobodném trhu, kde probíhá běžný konkurenční „boj“, který je chápán jako měnící se proces, tedy z dlouhodobého hlediska nemůže dojít ke vzniku monopolu a proto je jediným závěrem fakt, že monopoly (ve smyslu výhradního postavení na trhu) vznikaly a vznikají pouze díky státním zásahům, protekcionismu a udělování licencí. Není a ani to nemůže být důsledek fungování

⁸⁰ Např. Thomas J. DiLorenzo – The Myth of Natural Monopoly

⁸¹ více na internetových stránkách Ayn Randové – článek J.Kinkora (1.11.2002, citace DiLorenza)

⁸² více v T.J. DiLorenzo – The Myth of Natural Monopoly

⁸³ Direct Utility Competition: The Natural Monopoly Myth

⁸⁴ viz T.J. DiLorenzo – The Myth of Natural Monopoly

svobodného trhu – zde je dominantní postavení vždy jen dočasné. Ludwig von Mises uvádí ještě jeden důvod vzniku monopolu – a to disponování nerostnými surovinami, zároveň však dodává, že i zde existuje hrozba konkurence (v podobě nových technologií či substitutů), a tak v tomto případě ne vždy dojde ke vzniku monopolu.⁸⁵ Hrozící konkurence v podobě nových technologií nebo použití substitutů se samozřejmě týká i přirozených monopolů (pokud nejsou zároveň koncesovanými monopoly) – př. distribuce plynu přes plynovod může být nahrazena plynovými nádržemi umístěnými v blízkosti domu; místo elektrické energie může být užívána solární (i když zde jsou jistá technická omezení). I v tomto případě se nám potvrdila významnost konkurence.

5.2.3 Institucionální (koncesovaný) monopol

Posledním druhem monopolu, o kterém neoklasická ekonomie mluví, je monopol institucionální (koncesovaný, administrativní). I toto pojetí se stává předmětem kritiky ze strany rakouské školy a to především kvůli státním zásahům, které se u něj uplatňují. Protože se institucionální monopol velice často kryje s monopolem přirozeným (ve smyslu neoklasické ekonomie), budu v následujícím popisu používat oba tyto výrazy.

Státní zásahy jsou příčinou vzniku tzv. regulovaných odvětví (energetika, telekomunikace...), ve kterých není, podle neoklasické ekonomie, soutěžní prostředí, což vede k neefektivnosti výroby a neoptimálním investicím.⁸⁶ Nejčastějším ze státních zásahů je regulace, pro niž najdeme v ekonomii hlavního proudu hned několik argumentů, mezi něž patří např. neexistence konkurence – z ní vyplývající potřeba nezávislého regulátora; neefektivnost duplicitních zařízení či veřejný zájem.

Pro regulaci monopolů se zase užívá argument neefektivnosti monopolu a hypotéza tzv. predátorských praktik⁸⁷.

Rakouská škola však všechny tyto argumenty kritizuje a úspěšně je vyvrací, alespoň dle mého názoru, svými protiargumenty, které si nyní přiblížíme.

5.2.3.1 Neexistence konkurence

„Přirozený monopol obvykle bývá definován jako tržní struktura, kde technologické podmínky výroby umožňují, aby průměrné náklady klesaly s tím, jak se rozšiřuje objem produkce. V tomto odvětví nakonec zůstane jediný výrobce.“⁸⁸

Z takovéto definice, která je výtvořem představitelů neoklasické ekonomie, vyplývá, že v přirozeně monopolním odvětví neexistuje konkurence a hrozí, že nastane situace, kdy monopolní výrobce stanoví libovolně vysoké ceny a jím poskytované služby se zhorší. A přesně toto je argument pro zavedení regulace v podobě nezávislého regulátora, který by měl stanovit podmínky simulující podnikání více výrobců nebo si dokonce jejich skutečnou účast na trhu vynutit. Tak je v podstatě uměle vytvořena konkurence, kdy na trh mohou vstoupit pouze firmy, kterým je udělena licence. Jak však namítá ve svém článku David Lipka, o skutečné konkurenci nerozhoduje počet nabízejících, ale pouze skutečnost, že je možné volně vstupovat na daný trh a všechny jeho části. Regulace však právě tento neomezený vstup na trh znemožňuje.

Argumentem proti regulaci je vyvrácení mýtu „přirozeného monopolu“. Námitka, že vstup na trh tzv. síťových odvětví, která jsou běžně za přirozeně monopolní považována, je omezen kvůli velkému podílu fixních nákladů, je označena také za mýtus a je vyvrácena opět pomocí pojmu konkurence – „smysl konkurence nespočívá v tom, že všichni vyrábějí totéž, ale že všichni mohou uspokojovat přání spotřebitelů“⁸⁹. Snahou každého podnikatele tak je být co nejlepší, aby se nikomu jinému nevyplatilo do odvětví vstupovat – hrozba potenciální konkurence, která přetrvává i po získání

⁸⁵ von Mises L.: *Liberalismus*, Praha, Liberální Institut, Ekopress 1998

⁸⁶ Informační materiál o regulačním orgánu pro energetiku (Greenpeace)

⁸⁷ Predátorské praktiky – prodej pod mezními=účetními náklady. Tím se vytlačí konkurence z trhu a poté dojde k opětovnému zvýšení cen. Tato definice je však problematická, protože ve skutečnosti nejde o účetní náklady, ale o náklady obětované příležitosti a navíc cena trhu není určena náklady, ale užitek, který z koupě daného statku vyplývá. Takový užitek je vždy subjektivní.

⁸⁸ Lipka D.: *Euro* 10/2001

⁸⁹ Tamtéž

dominantního postavení, jak bylo uvedeno výše. Pokud je však „přirozeně“ monopolní odvětví ze strany státu regulováno, není v něm již pro konkurenci prostor (to platí pro koncesovaný monopol). Oproti původně deklarovaným snahám státu, je tedy jediným kdo na takové situaci trápí spotřebitel.

5.2.3.2 Neefektivnost duplicitních zařízení

„Existence neefektivní duplikace tj. dvojí sítě (vodovodní, elektrické apod.) způsobí její poloviční zatížení a tedy nižší využití zdrojů.“⁹⁰

Duplicitní zařízení a jejich neefektivnost jsou asi tím největším argumentem pro regulaci. Duplicitní zařízení vzniká když do tzv. síťových odvětví vstupuje konkurent, který novou síť potřebuje ke svému podnikání. Tato zařízení za prvé zneprůjemňují lidem život když jsou vytvářena (rozkopané ulice při instalování nového plynového či vodovodního potrubí) a za druhé – tento argument je mnohem závažnější – dochází k již zmíněnému neefektivnímu, pouze polovičnímu zatížení přenosové sítě.

Podobných „neefektivních“ duplikací můžeme však najít i v jiných odvětvích mnoho – prodejny se stejným sortimentem umístěné blízko sebe (dobrým příkladem jsou nákupní centra ve velkých městech, kde je umístěno několik super- či hypermarketů vedle sebe). Pokud jsou v takových odvětvích dodrženy podmínky svobodného trhu, tak žádný z těchto subjektů nedosahuje ztrát, jinak by totiž logicky z trhu odešel. Liberální ekonomové uznávají, že kvůli nedosažitelnosti dokonalé konkurence, díky které by bylo možné určit optimum a tím maximalizovat svůj zisk, může v určitých lokalitách dojít k tomu, že v jednom odvětví působí více firem než by bylo ekonomicky optimální. Tento stav se však vždy ustálí na takovém bodě, kdy ani jedna ze zúčastněných firem není ve ztrátě – všechny vydělávají, i když ne tolik kolik by mohly kdyby na trhu byl optimální počet firem.

Podle mého názoru je otázka duplicitních zařízení jen krátkodobá, protože je pravděpodobné, že v konkurenčním boji vyhraje jedna z firem a ta získá dominantní postavení, což povede druhou firmu k tomu, aby z daného trhu odešla. Nyní však nemám na mysli celý trh, ale pouze lokální – firmy by si tak mohly celý trh „rozdělit“ a v konkurenčním prostředí dále soutěžit. I když by tato situace vedla k tomu, že nakonec by na trhu zbyla opět pouze jedna firma, bylo by to z hlediska svobodného trhu v pořádku – pokud by vzniklý monopol nebyl nijak zaštitěn a následně regulován státem, byl by vystaven stále potenciální konkurenci, které by se musel bránit zlepšováním svých služeb, což by opět vedlo k větší spokojenosti spotřebitelů. Jakýkoli státní zásah tedy není nutný.

5.2.3.3 Veřejný zájem

Zde se vychází z myšlenky, že existuje jakýsi veřejný či společenský zájem, podle něž je nutné jednat a na jehož základě je možné určovat např. nutnost regulace.

Námítka proti „veřejnému zájmu“ je jednoduchá – žádný veřejný zájem totiž neexistuje, protože zájem má vždy jednotlivec, ne společnost. I když je možné pozorovat určité shodné znaky ve způsobu chování či rozhodování u více lidí, ale vždy je to na základě rozhodnutí jednotlivce. Takovéto jednání, zdánlivě jednání celé společnosti, se však dá vysledovat až ex post, nelze ho určit předem a jednat podle něj.⁹¹

Opět se tedy ukázalo, že přirozený monopol není ani tak přirozený, jako spíše státem vytvořený a ještě k tomu státem regulovaný. Otázkou je, kdo má na této regulaci zájem. Určitě to nemůže být spotřebitel, protože ten na takové situaci prodělává. Jakkoli to zní zvláště, na regulaci mají největší zájem právě regulované firmy, protože ona regulace je vyvážena mnoha výhodami. Tou největší z nich je bezesporu ochrana před konkurencí, kdy je konkurence buď úplně vyloučena nebo je její vstup podmíněn udělením licence. K této ochraně se někdy přidávají ještě státní dotace k regulovaným cenám (př. pražské metro, regionální autobusové společnosti). Regulace tedy nebrání spotřebitele, ale především samotné firmy, které různé zásahy ze strany státu samy iniciují a výrazně podporují (nebyl to tedy spotřebitel, který ze strachu před vznikem monopolu žádal jeho omezení). Protože firma není ohrožena žádnou konkurencí, není ani nucena zlepšovat svoje služby či vyvíjet

⁹⁰ Kulig M.: Problematika konkurence v odvětví elektroenergetiky (s důrazem na ekonomickou teorii)

⁹¹ více viz Kulig M.

nové technologie... - a proto je nutná státní regulace cen atd. nabízí se jednoduchá odpověď. Jenže mnozí si neuvědomí, že právě regulace byla prvopočátkem nastalé situace. Na svobodném, otevřeném trhu by k tomu dojít nemohlo.

5.2.3.4 Problematika stanovování regulovaných cen

Vždy když člověk, v tomto případě státní úředník, rozhoduje o konání jiného člověka, který například zastupuje nějakou firmu, existuje hrozba, že jeho rozhodnutí bude nějak ovlivňováno, ať už podáváním informacemi nebo přímo úplatkem. Oblast regulace cen je tím „správným“ prostředím, kde k takovému ovlivňování dochází.

Základní problémy v otázce regulace cen jsou dva – nedokonalá informovanost regulátora a otázka nestrannosti regulátora.

Nedokonalá informovanost regulátora – při stanovování cen jsou pro regulátora důležité informace o nákladech, dostupných technologiích ... regulovaného subjektu. Tyto informace však podává právě regulovaná firma, která má samozřejmě zájem na co nejmenší regulaci. Proto dochází k tzv. informační asymetrii, kdy firma podává regulátorovi údaje odpovídající její představě o výši regulace – informace jsou tak neúplné nebo upravené dle potřeby firmy.

Nestrannost regulátora – problematika nestrannosti regulátora je zřejmě ještě závažnější než předcházející bod. Často totiž dochází k tomu, že regulátor je ovládán regulovanými firmami a dochází k tzv. zajištění (ovládání) regulátora⁹² regulovanou firmou. Příkladem, který uvádí M. Kulig ve své práci může být Český Telecom, který v rámci svého zdražování zvýšil cenu telefonních karet, respektive provolané jednotky, a tato cena byla regulátorem schválena. Brzy však mělo dojít k opětovnému snížení ceny, protože spotřebitelé přestali karty kupovat. Tím mimo jiné ukázali, že není možné, aby firma, byť s monopolním postavením, mohla jakkoli zvyšovat ceny. Dále je to také ukázkou selhání regulátora, který nebyl s to zajistit ochranu spotřebitele, kterou regulační orgán deklaruje jako svůj hlavní úkol.⁹³

Dalším negativem je, že ve státem regulovaných monopolech nemohou ceny plnit svoji informační funkci, tak jak ji popisuje F.A. von Hayek – a sice, že ceny (cenový systém) jsou jediným účinným koordinátorem výrobních a směnných vztahů, ceny reagují na jednotlivé změny a jsou nositeli informací o nich. V regulovaných monopolech jsou však ceny a informace, které nesou, přinejmenším zkreslené, protože nejsou výsledkem svobodného tržního procesu.⁹⁴

I když pomineme tyto nedostatky stanovování regulovaných cen, stále nám zůstává ještě jeden zásadní problém – kdo je oprávněn určit, která cena je relevantní? Je to stejný případ jako když jsme mluvili o veřejném zájmu nebo o „přílišném“ zisku, i určení relevantní ceny je totiž čistě subjektivním aktem a pro každého člověka to znamená jinou hodnotu. Takže i kdyby byl regulátor dokonale informován a byl by naprosto nestranný, není možné, aby určil jednu cenu, která by představovala optimum pro všechny.

Tímto jsme si ukázali situace a činnosti, které jsou v praxi předmětem kritiky ze strany rakouské školy a ve všech bodech se ukázalo, že státní zásahy, ačkoli je jejich úmysl dobrý, vedou k negativním výsledkům. Na praktických příkladech se nám tak potvrdila i teorie rakouského přístupu.

⁹² tento koncept poprvé představil ekonom chicagské školy Stigler

⁹³ viz Kulig M.

⁹⁴ viz Holman R.: Dějiny ekonomického myšlení (str. 270-271), Praha, C.H. Beck 1999

Závěr

Vznik zákonů, jejichž snahou je zabránit vzniku nebo rozpoznat a zakázat zneužívání dominantního či monopolního postavení, předcházely neoklasickou ekonomikou. V dnešní době však politika ochrany hospodářské soutěže výrazně čerpá právě z její teorie, především z modelu dokonalé konkurenční rovnováhy. Podle ekonomie hlavního proudu je totiž možné dosáhnout optimální alokace zdrojů jedině na základě dosažení podmínek nutných pro dokonalou konkurenci a jakákoli odchylka od tohoto stavu je podle ní hrozbou jak pro spotřebitele, tak pro celý trh, který nebude schopen dosáhnout již zmíněné alokační efektivity. Neoklasická ekonomie tedy tvrdí, že legislativa týkající se ochrany hospodářské soutěže, je nezbytnou obranou proti vzniku nežádoucích tržních struktur a státní zásahy by měly být zárukou zajištění stavu, který je co nejblíže modelu dokonalé konkurence.

Zvláštností je, že oba představené ekonomické přístupy shodně zdůrazňují roli svobodného rozhodování jednotlivců vedoucí k dobrovolné směně a dokonce se shodují i v myšlence omezení role státu v rámci tržního procesu. I přes počáteční dojem, který můžeme snadno nabýt, a sice, že přístupy vycházející ze stejné premisy nemohou být v rozporu, se mi doufám podařilo ukázat, jak velkých rozdílů nakonec jejich teorie dosahují, z čeho ony rozdíly plynou a jak ovlivňují celkový pohled na danou problematiku.

Ekonomická teorie hlavního proudu sice klade důraz na trh založený na svobodě rozhodování a na principu konkurence, stejně jako rakouská škola. Zásadní rozdíl však spočívá v tom, že ekonomie hlavního proudu nepřikládá trhu tak velkou „moc“, jak to činí rakouská škola. Ta tvrdí, že trh je efektivní za předpokladu, že je umožněn volný vstup na trh a všechny jeho části. Pokud je toto splněno, není již nutný žádný jiný zásah zvenčí. Naopak neoklasická ekonomie je přesvědčena o „neschopnosti“ trhu fungovat co nejefektivněji. Tuto „neschopnost“ označuje za tržní selhání, která je nutné napravit zásahem státu a jeho institucí.

Jak jsem se již zmiňovala, má rakouská škola k této otázce jiný přístup a velmi významná je v jejím konceptu výše představená teorie podnikatelského objevování. V celém rakouském přístupu je tedy tím nejdůležitějším a v podstatě jediným prvkem nezbytným pro efektivní fungování trhu, neomezená svoboda vstupu podnikatelů na všechny části trhu. Pokud není žádný ze subjektů trhu omezován v provádění podnikatelských aktivit, existuje na trhu vždy konkurence, kterou tvoří daný podnikatel pro ostatní a ti jsou zase naopak konkurencí pro něj. Právě konkurence vytváří stimuly pro objevení a napravení podnikatelských omylů. Jak k tomu dochází jsem již popsala v rámci práce.

Z pohledu rakouské školy není dosažitelná ani rovnováha na trhu ani dokonalá konkurence a jakýkoli zásah z vnějšku (tím je myšlen stát a jeho instituce), který se snaží o jejich dosažení, vede ve svém důsledku k narušení konkurence, ačkoli původní snaha měla opačný cíl. Protože pouze v případě ochrany některých privilegovaných subjektů před vstupem konkurence je tato omezena a následně je možné získat relevantní monopolní postavení na trhu. Relevantní v tom smyslu, že žádný jiný podnikatel nemá ani teoretickou šanci na tento trh vstoupit – to však neplatí v případě, že monopol vznikne přirozeným vývojem na trhu a není nijak chráněn státem. Nijak tak není omezena možnost ostatních podnikatelů pokusit se na daný trh proniknout. Stát sám tedy vytváří překážky bránící konkurenci. Na jedné straně se snaží potlačovat monopoly, na straně druhé je sám vytváří a přidělováním institucionálních, následně regulovaných, monopolů podporuje omezování konkurence, proti kterému sám tolik bojuje. V celku lze říci, že je to neobratné zasahování do tržního procesu, které potlačuje konkurenci.

Dalším bodem, který je v přístupu rakouské školy zásadní pro odůvodnění některých konceptů, je subjektivnost jakéhokoli lidského rozhodování – tímto je v podstatě vyloučena nebo alespoň výrazně omezena role státu. Každé lidské rozhodování a každá činnost je totiž vedena subjektivními cíly a hodnotami, a není tudíž možné jakkoli je předem označit, pracovat s nimi a na jejich základě provádět jakákoli opatření. O to se však ve skutečnosti neustále snaží ekonomie hlavního proudu, která takovouto subjektivitu neuznává a dále zdůrazňuje, že je nutné, aby se o efektivitu trhu staral stát, v případě ochrany hospodářské soutěže antimonopolní úřad.

I přes všechna negativa, která jsem právě zmínila, má antimonopolní politika stále dostatečnou podporu na to, aby výrazně ovlivňovala činnost trhů. Nutno podotknout, že o změnu v této oblasti se nesnaží pouze zastánci rakouské školy, kteří chyby současného přístupu zdůrazňují a snaží se ukázat jiný možný způsob. Pomalu už se vědomí nutnosti změny dostává i do odborného chápání, přesto však

teoretický rámec neoklasické ekonomie stále udává hlavní tón. Pokud se mi v této práci podařilo popsat a vysvětlit celou problematiku tak, aby čtenář pochopil její jednotlivé body (i ty sporné) a mohl si tak utvořit vlastní názor na ochranu hospodářské soutěže, byl splněn její cíl. Neochota ke změnám totiž pramení z neznalosti a nezájmu. I kvůli tomu si na zásadní změnu, pokud vůbec přijde, budeme muset ještě nějaký čas počkat.

LITERATURA

Základní literatura:

Armentano D.T.: Proč odstranit protimonopolní zákonodárství, Praha, Liberální Institut, MegaPrint 2000
DiLorenzo T.J. – The Myth of Natural Monopoly
Holman R.: Dějiny ekonomického myšlení, Praha, C.H.Beck 1999
Holman R.: Ekonomie, Praha, C.H. Beck 2002
Kindlová E.: Vybrané kapitoly z rakouské ekonomie, Praha, VŠE 2003
Kirzner I.: Jak fungují trhy z angl. orig. How Markets Work: Disequilibrium, Entrepreneurship a and Discovery, IEA, Hobart Paper No. 133, The Institute of Economic Affairs 1997 přel. J.Šíma, Praha, Liberální Institut, MegaPrint 1998
Samuelson P.A., Nordhaus W.D.:Ekonomie, Praha, Svoboda 1991
Sláný A., Žák M.: Hospodářská politika, Praha, C.H. Beck 1999
Sojka M., Konečný B.: Malá encyklopedie moderní ekonomie, Praha, Libri 1999
Zákon č. 143/2001 Sb. o ochraně hospodářské soutěže ve znění pozdějších předpisů

Pomocná literatura:

Bastiat F.: Co je vidět a co není vidět, z franc. orig. Přel. J. Pavlík, Praha, Liberální Institut, CASUS DM 1998
Friedman M.: Kapitalismus a svoboda z angl. orig. Capitalism and Freedom přel. J. Jonáš, H&H 1994
Hayek F.A.: Kontrarevoluce vědy, Studie o zneužívání rozumu, Praha, Liberální Institut, MegaPrint 1995
Hazlitt T.: Ekonomie v jedné lekci z angl. orig. Economics in One Lesson přel. R. Kačín, Praha, MegaPrint 1999
Mises L.: Liberalismus, Praha, Liberální Institut, Ekopress 1998
Šíma J.: Trh v čase a prostoru, Praha, Liberální Institut, MegaPrint 2000

Odborné práce:

Greenpeace - Informační materiál o regulačním orgánu pro energetiku
Kulig M.:Problematika konkurence v odvětví elektroenergetiky (s důrazem na ekonomickou teorii)
Lipka D. a kol. – Soutěžní politika, Jak EU odmítá bohatství a prosperitu
Zemplinerová A. – Antimonopolní politika

Internetové stránky:

www.compet.cz - stránky ÚOHS
www.libinst.cz - stránky Liberálního Institutu
www.center.cz
www.svoboda.kvalitne.cz - zde jsou dostupné články k tématu a další odkazy

Periodika:

Hospodářské noviny, MF Dnes, Euro, Ekonom, Terra Libera (časopis Liberálního Institutu)

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 26.1.2006

.....
podpis